

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Από τον Ναπολέοντα στον Χίτλερ: Συγκριτική μελέτη
των δύο μαζικών εισβολών στη νεότερη και σύγχρονη
Ρωσία**

Γεώργιος Ορφανίδης

Ιανουάριος 2025

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Από τον Ναπολέοντα στον Χίτλερ: Συγκριτική μελέτη
των δύο μαζικών εισβολών στη νεότερη και σύγχρονη
Ρωσία**

**Διπλωματική εργασία η οποία υποβλήθηκε προς
απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου
σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο
πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου**

Γεώργιος Ορφανίδης

Ιανουάριος 2025

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Γεώργιος Ορφανίδης, 2025.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Ορφανίδης Γεώργιος γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «*Από τον Ναπολέοντα στον Χίτλερ: Συγκριτική μελέτη των δύο μαζικών εισβολών στη νεότερη και σύγχρονη Ρωσία*», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών
ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Περιεχόμενα	
Περίληψη	7
Abstract	9
Εισαγωγή	10
Μεθοδολογία της έρευνας	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	13
Γαλλία και Ρωσία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα	13
1. Η Ναπολεόντεια Ευρώπη	13
2. Η Ρωσία στην αυγή του 19 ^{ου} αιώνα	16
3. Το προελούδιο της σύγκρουσης	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	20
Εισβολή στην Ρωσία	20
1. Προετοιμασία και έναρξη της επιχείρησης	20
2. Από τον Νιέμεν στην Μόσχα	21
3. Η κατάληψη της Μόσχας και η καταστροφή της Μεγάλης Στρατιάς.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	27
Γ' Ράιχ και Σοβιετική Ένωση: Από τη συνεννόηση στην σύγκρουση	27
1. Η άνοδος του ναζισμού και η επικράτησή του στην Ευρώπη	27
2. Η Σοβιετική Ένωση	30
3. Στον δρόμο για την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	35
Η εισβολή στη Σοβιετική Ένωση	35
1. Από τον «Μπαρμπαρόσα» στον «Τυφώνα».....	35
2. Επιχείρηση «Μπλε».....	39
3. Η ολική κατάρρευση.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	44
Σύγκριση των δύο μαζικών εισβολών	44
1. Ομοιότητες	44
2. Διαφορές	48
Συμπεράσματα	53

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Γεώργιος Ορφανίδης.

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: «Από τον Ναπολέοντα στον Χίτλερ: Συγκριτική μελέτη των δύο μαζικών εισβολών στη νεότερη και σύγχρονη Ρωσία».

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 10-2-2025 [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: ΚΟΥΜΑΣ Εμμανουήλ

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: ΚΟΥΡΚΟΥΒΕΛΑΣ Λυκούργος

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ Κυριάκος

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί η μαζική εισβολή στη νεότερη και σύγχρονη Ρωσία που συντελέστηκε η μεν πρώτη στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η δε δεύτερη στα μισά του 20^{ου} αιώνα. Σκοπός της συγγραφής της ως άνω μεταπτυχιακής εργασίας είναι να κατανοηθεί πλήρως η προσπάθεια που κατέβαλλαν δύο απολυταρχικοί ηγέτες (Ναπολέον Α΄, αυτοκράτορας των Γάλλων και Αδόλφος Χίτλερ, Φύρερ του Γερμανικού Ράιχ) να επιβληθούν και να κατακτήσουν το ιερό δισκοπότηρο: την Ρωσία (ή Σοβιετική Ένωση).

Ο Ναπολέον την περίοδο που εισέβαλε στη Ρωσία ήταν στο απόγειο της πολιτικής – στρατιωτικής του καριέρας. Είχε νικήσει επανειλημμένως όλους τους συνασπισμούς που δημιουργήθηκαν σε βάρος του από την περίοδο που στέφθηκε αυτοκράτορας τον Δεκέμβριο του 1804: το 1805 στο Αούστερλιτς, το 1806 στην Ιένα, το 1807 στο Φρίντλαντ και το 1809 στο Βαγκράμ. Ήταν κυρίαρχος της ηπειρωτικής Ευρώπης από την Πορτογαλία έως την Πολωνία και από το Αμβούργο ως τα Ιόνια Νησιά. Είχε εφαρμόσει τον ηπειρωτικό αποκλεισμό των βρετανικών προϊόντων από την ηπειρωτική Ευρώπη, προσπαθώντας να «γονατίσει» την βρετανική οικονομία, νικώντας έτσι εμμέσως τον αιώνιο εχθρό του. Από την άλλη μεριά όμως η αμοιβαία καχυποψία που υπήρχε με τον έτερο ισχυρό «παίκτη» της ηπειρωτικής Ευρώπης, την τσαρική Ρωσία, απειλούσε το οικοδόμημα της παντοκρατορίας των Γάλλων που ήθελε να θεμελιώσει και η παρέκκλιση των Ρώσων από τα όσα συμφωνήθηκαν στο Τιλσίτ το 1807 (συμμετοχή στον ηπειρωτικό αποκλεισμό), εξαγρίωναν τον «αετό» της Γαλλίας που στη συγκεκριμένη περίοδο της παντοδυναμίας του εμφανιζόταν περισσότερο δεσποτικός από ποτέ. Η εισβολή στη Ρωσία δεν ήταν για αυτόν μια προσπάθεια κατάκτησης εδαφών, αλλά μια απόδειξη του ποιος ήταν ο κυρίαρχος στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Από την άλλη μεριά ο Χίτλερ είχε εντελώς διαφορετικό στόχο από τον Ναπολέοντα. Για αυτόν αποτελούσε προτεραιότητα η κατάκτηση ρωσικού (σοβιετικού) εδάφους, ως προϋπόθεση του Lebensraum που ευαγγελιζόταν στον αυτοβιογραφικό – δογματικό «Αγώνα Μου». Οι Ρώσοι αποτελούσαν έναν κατώτερο λαό που έπρεπε να υποταχθούν στην ανώτερη γερμανική φυλή και τα πεδία των μαχών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσαν το «Νίκη ή Θάνατος» του Γ΄ Ράιχ. Κοινό σημείο σύγκλισης με τον Ναπολέοντα ήταν η κυριαρχία και η επιβολή με μια βασική διαφορά: ο Ναπολέον επιθυμούσε απλώς την εδραίωση – παγίωση της κυριαρχίας του, ο Χίτλερ επιθυμούσε την εξάλειψη του ρωσικού παράγοντα, συγκρουόμενος μαζί του ιδεολογικά και φυλετικά, έχοντας ως σκοπό την εκμηδένισή του.

Στόχος της εν λόγω εργασίας είναι να καταδείξει την σύγκριση ανάμεσα στους δύο ηγέτες σε επίπεδο ιδεολογικό, γεωστρατηγικό, πολιτικό και στρατιωτικό στον αγώνα που έκαναν για την κατάκτηση της Ρωσίας και τους λόγους που απέτυχαν αμφότεροι.

Λέξεις κλειδιά: Ναπολέον, Χίτλερ, τσαρική Ρωσία, Σοβιετική Ένωση, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Abstract

The subject of this thesis is the massive invasion of modern and contemporary Russia, the first of which took place at the beginning of the 19th century, and the second in the middle of the 20th century. The purpose of writing the above-mentioned master's thesis is to fully understand the effort made by two totalitarian leaders (Napoleon I, Emperor of the French and Adolf Hitler, Führer of the German Reich) to impose themselves and conquer the holy grail: Russia (or the Soviet Union). Napoleon was at the peak of his political and military career at the time he invaded Russia. He had repeatedly defeated all the coalitions that had been formed against him since he was crowned emperor in December 1804: in 1805 at Austerlitz, in 1806 at Jena, in 1807 at Friedland, and in 1809 at Wagram. He was the ruler of continental Europe from Portugal to Poland and from Hamburg to the Ionian Islands. He had implemented the continental blockade of British products from continental Europe, trying to "bring" the British economy to its knees, thus indirectly defeating his eternal enemy. On the other hand, however, the mutual suspicion that existed with the other powerful "player" of continental Europe, Tsarist Russia, threatened the construction of the French omnipotence that he wanted to establish, and the deviation of the Russians from what was agreed at Tilsit in 1807 (participation in the continental blockade), enraged the "eagle" of France, which in this particular period of its omnipotence appeared more despotic than ever. The invasion of Russia was not for him an attempt to conquer territories, but a proof of who was the sovereign in European affairs. On the other hand, Hitler had a completely different goal from Napoleon. For him, the conquest of Russian (Soviet) territory was a priority, as a condition for the Lebensraum that was proclaimed in the autobiographical – dogmatic "Mein Kampf". The Russians were an inferior people who had to be subjugated to the superior German race and the battlefields of World War II constituted the "Victory or Death" of the Third Reich. A common point of convergence with Napoleon was domination and imposition with one basic difference: Napoleon simply desired the consolidation of his domination, Hitler desired the elimination of the Russian factor, clashing with it ideologically and racially, with the aim of annihilating it. The aim of this work is to demonstrate the comparison between the two leaders at an ideological, geostrategic, political and military level in the struggle they waged for the conquest of Russia and the reasons why both failed. Keywords: Napoleon, Hitler, Tsarist Russia, Soviet Union, World War II.

Εισαγωγή

Οι δύο εισβολές που συντελέστηκαν στο ρωσικό έδαφος αποτέλεσαν κορυφαίες στιγμές της ευρωπαϊκής ιστορίας. Ήταν οι δύο μαζικές εισβολές που έλαβαν χώρα στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία και δε συγκρίνονται με τον πόλεμο της Κριμαίας (1853-1856) ή με την συμμαχική απόβαση στην ίδια χερσόνησο με τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εναντίον των μπολσεβίκων επαναστατών. Η μεν πρώτη εισβολή του αυτοκράτορος Ναπολέοντος Α΄ οδήγησε στην κατάρρευση της παντοκρατορίας των Γάλλων για σχεδόν δεκαπέντε έτη στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, η δε δεύτερη στην ολοκληρωτική ήττα της Γερμανίας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον κατακρημνισμό της ναζιστικής ιδεολογίας. Η προσπάθεια αμφοτέρων να επικρατήσουν σε έναν πόλεμο αποδείχτηκε εξαιρετικά δύσβατη. Ο Ναπολέων αντιλήφθηκε ότι η παραμονή του στην αχανή αυτή χώρα θα του προκαλούσε περισσότερα προβλήματα απ' ότι ένας γενικευμένος, μακρόχρονος πόλεμος. Αντίθετα, ο Χίτλερ (αναλογιζόμενος ίσως και τις ενέργειες του πρώτου) αποφάσισε να κηρύξει ολοκληρωτικό πόλεμο στην Ρωσία, μια titania μάχη ζωής και θανάτου όχι μόνο απέναντι σε ένα εχθρικό κράτος, αλλά απέναντι σε μια ιδεολογία, σε ένα έθνος, σε ένα κατεστημένο. Ο Ναπολέων δεν είχε ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο από την κατάληψη της Ρωσίας, ενώ αντίθετα ο Φύρερ είχε μια ιδεολογία – πολιτική που θα εφαρμόζε με την υποταγή στο Ράιχ των Σοβιετών.

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η προσωπικότητα του Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Παρουσιάζεται η πορεία του προς την εξουσία, η σαρωτική επικράτησή του στην ευρωπαϊκή ήπειρο τις παραμονές της εισβολής του στην τσαρική Ρωσία, οι στρατιωτικές τακτικές που ακολούθησε, οι ιδιαίτερες διπλωματικές, ιδεολογικές, πολιτικές διεργασίες που έλαβαν χώρα και οδήγησαν στην απόφαση για σύρραξη με τον εχθρό στην ανατολή. Παράλληλα ερευνάται και το αντίπαλο «δέος» η Ρωσία των Ρομανόφ και η θέση που κατείχε στο πολιτικό και στρατιωτικό γίγνεσθαι της Ευρώπης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η εισβολή καθαυτή. Οι στρατιωτικές διεργασίες της ναπολεόντειας μηχανής, τα πρώτα στάδια της εισβολής, οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν κατά την πορεία της Μεγάλης Στρατιάς στη ρωσική στέπα, οι τακτικές που ακολούθησαν οι αρχιστράτηγοι του Τσάρου, η μάχη στο Μποροντίνο που δημιούργησε περισσότερο πονοκέφαλο στον Ναπολέοντα, η αγωνία του για την διαπραγμάτευση την οποία ήλπιζε ότι θα αναζητήσει ο τσάρος Αλέξανδρος και η απέλπιδα προσπάθειά του για επικράτηση με την κατάληψη της Μόσχας. Ακολούθως, η φυγή της Μεγάλης Στρατιάς μέσα στον ρωσικό χειμώνα και εν τέλει ο κατακερματισμός της μεγαλύτερης στρατιάς εισβολής που είχε δει ως τότε η παγκόσμια ιστορία.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι επικεντρωμένο στην πολυσχιδή προσωπικότητα του Φύρερ, του Αδόλφου Χίτλερ. Η πορεία του προς την εξουσία, η άνοδος του ναζισμού στην εξουσία,

οι νικηφόρες εκστρατείες σε Πολωνία, Σκανδιναβία, Γαλλία και Βαλκανική και η τελική απόφαση για επέκταση στην ανατολή. Οι λόγοι που οδήγησαν την κραταιά πολεμική μηχανή του Γ' Ράιχ να πάρει το ρίσκο για εισβολή στον ιδεολογικό εχθρό της ναζιστικής σκέψης, τον μπολσεβικισμό και τον εκπρόσωπο αυτού Ιωσήφ Στάλιν που παραμονές της επίθεσης της 22ας Ιουνίου του 1941, αποτελούσε έναν εφήμερο αλλά σταθερό σύμμαχο της ναζιστικής πολεμικής προσπάθειας. Παράλληλα θα εξεταστεί και η πορεία του κομμουνιστικού κράτους που αποτελούσε απειλή όχι μόνο για το ναζιστικό ιδεώδες, αλλά για όλο τον δυτικό κόσμο. Η θέση που είχε στον κόσμο η Σοβιετική Ένωση και οι πολιτικές και στρατιωτικές πτυχές του σταλινικού κράτους παραμονές της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναλυθεί η επιχείρηση Μπαρμπαρόσα, οι αρχικές επιτυχίες της Βέρμαχτ που την έφεραν στα πρόθυρα της Μόσχας, ο «στρατηγός» χειμώνας που δεν επέτρεψε στους Reichsmarschall του Χίτλερ να καταλάβουν το «ιερό δισκοπότηρο» της σοβιετικής αυτοκρατορίας και η απόφαση του Φύρερ να μην ακολουθήσει την τακτική υποχώρησης της Μεγάλης Στρατιάς και να παραμείνει στον ρωσικό χειμώνα. Η εκστρατεία του Χίτλερ στην ανατολή δεν κράτησε έξι μήνες, αλλά τέσσερα χρόνια, οπότε η τιτάνια αυτή μάχη θα αναλυθεί από πλευρά στρατιωτική και πολιτική, μέχρι την τελική ήττα του ναζισμού και την «ταφόπλακα» στα όνειρα για το χιλιόχρονο Ράιχ.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα συγκριθούν οι δύο αυτές μαζικές εισβολές. Η αποτυχία και των δύο σίγουρα δημιουργεί εύλογα ερωτήματα για το εάν πράγματι η Ρωσία είναι μια χώρα που μπορεί αν όχι να υποταχτεί τουλάχιστον να εκμηδενιστεί, ειδικά σε μια χρονική συγκυρία του σήμερα (πόλεμος της Ουκρανίας) που κάτι τέτοιο τίθεται από αρκετές δυνάμεις του λεγόμενου δυτικού κόσμου. Ναπολέον και Χίτλερ ήταν δύο δεσποτικές φιγούρες στον 19^ο και 20^ο αιώνα αντίστοιχα. Ο μεν πρώτος ενδεδυμένος με την αυτοκρατορική πορφύρα, ο έτερος με την φασιστική επικράτησή του στην Γερμανία. Μέσω της εν λόγω ερευνητικής εργασίας θα διευκρινιστεί το κατά πόσο ο επιδιωκόμενος στόχος (της υποταγής της Ρωσίας) ήταν εφικτός, κάτι που σήμερα είναι εξαιρετικά επίκαιρο, αν αναλογιστεί κανείς τις εξελίξεις στη διεθνή γεωπολιτική σκακιέρα, όπου η Ρωσία εξακολουθεί να παραμένει μια δύναμη που προκαλεί φόβο, καχυποψία και ανασφάλεια σε ένα μεγάλο μέρος της Δύσης.

Μεθοδολογία της έρευνας

Για την εκπόνηση της εργασίας θα αντληθούν δεδομένα από πλήθος βιβλιογραφικών πηγών. Υπάρχει εκτενέστατη βιβλιογραφία σχετικά με τις δύο αυτές απόπειρες εισβολής. Φυσικά μιλάμε για μαζική εισβολή, καθ' ότι υπήρξαν και άλλες απόπειρες εισβολής στη Ρωσία, όπως το 1919 στην Κριμαία. Αλλά οι δύο μαζικές εισβολές συντελέστηκαν από Ναπολέοντα και Χίτλερ. Υπάρχει εξαιρετική βιβλιογραφία συγγραφέων – ιστορικών που ασχολήθηκαν με το εν λόγω θέμα δευτερογενώς, αλλά υπάρχουν επίσης τα απομνημονεύματα των πρωταγωνιστών των εισβολών που αποτελούν έξοχη πρωτογενή πηγή. Επίσης υπάρχει πληθώρα άρθρων που ασχολούνται με το εν λόγω ζήτημα, καθώς επίσης και εφημερίδες της εποχής που αποτυπώνουν τις εντυπώσεις και τον αντίκτυπο απ' τις δύο αυτές εισβολές. Υπάρχουν επίσης και ημερολόγια των πρωταγωνιστών που αποτυπώνονται αφιλόριστα όλες οι ιδιαίτερες συνθήκες που έλαβαν χώρα κατά την προσπάθεια των δύο ηγετών στην κατάκτηση του ρωσικού χώρου.

Η συνεκτίμηση τόσο των δευτερογενών πηγών μέσα από τα βιβλία και τα άρθρα, σε συνδυασμό με τα απομνημονεύματα και τις δημοσιεύσεις των εφημερίδων θα αποτελέσουν το θεμέλιο εκπόνησης της εν θέματι εργασίας, η οποία θα καλύπτει όλο το ιστορικό φάσμα των δύο μαζικότερων εισβολών στην ιστορία της ανθρωπότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Γαλλία και Ρωσία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα

1. Η Ναπολεόντεια Ευρώπη

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, μια Γαλλία κουρασμένη από την επανάσταση του 1789 και ύστερα από μια σειρά βραχύβιων και σε πολλές περιπτώσεις τρομοκρατικών και διεφθαρμένων κυβερνήσεων, αναζητούσε διακαώς μια εσωτερική ειρήνη και ισχυρή εξουσία στο «τιμόνι» της. Ο ήρωας της ιταλικής εκστρατείας του 1796, ο τυχοδιώκτης της Αιγύπτου το 1798, ο στρατηγός από την Κορσική Ναπολέων Βοναπάρτης αποτελούσε τη δεδομένη στιγμή, την 18^η Μπρυμαίρ, το κατάλληλο πρόσωπο που θα διασφάλιζε στη νεότευκτη και ταλαιπωρημένη Δημοκρατία την γαλήνη που τόσο επιθυμούσε.¹

Ο Ναπολέων σύντομα αναδεικνύεται σε μια εξέχουσα φυσιογνωμία όχι μόνο της Γαλλίας, αλλά και όλης της Ευρώπης. Την 2^η Δεκεμβρίου του 1804 θα στεφθεί αυτοκράτορας υπό τις ευλογίες του Πάπα, συνταράσσοντας τις βασιλικές αυλές της ευρωπαϊκής ηπείρου, καθώς ένας ταπεινός καταγωγής Κορσικανός στρατηγός αναδείχθηκε μονάρχης σε μια από τις ισχυρότερες χώρες του κόσμου και εξίσωσε τον εαυτό του με εκείνους. Το 1805 δημιουργείται ο Γ' Συνασπισμός εναντίον του από την Αυστρία, την Ρωσία, το Βασίλειο της Νεάπολης και φυσικά τον απόλυτο εχθρό του, την Βρετανία. Την πρώτη επέτειο στέψης του ο Ναπολέων στο οροπέδιο του Πράτσεν της Βοημίας, κοντά στο χωριό Αούστερλιτς, θα κατανικήσει στην πιο περίφημη μάχη τους αντιπάλους του, αποκτώντας ουσιαστικά την απόλυτη κυριαρχία στην κεντρική Ευρώπη, πράγμα που θα επιβεβαιώσει ένα χρόνο αργότερα στην Ιένα και το Αούστερντ εναντίον της Πρωσίας. Επιβάλλει τους όρους του, διαλύει την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, δημιουργεί τη Συνομοσπονδία του Ρήνου, κηρύσσει βασιλεία, (σε μερικά από αυτά θα τοποθετήσει ως βασιλείς τους αδελφούς του), εξορίζει δυναστείες και γίνεται ο απόλυτος κύριος των πραγμάτων της ηπειρωτικής Ευρώπης.²

Ο Ναπολέων μέσω όλων αυτών των κατακτήσεων και της ισχυρής προσωπικότητάς του γίνεται ολοένα πιο δεσποτικός και απολυταρχικός. Εν τούτοις άφησε βαθύ το αποτύπωμά του στις κοινωνίες των εθνών στις οποίες επικράτησε. Υποστηρικτής της αστικής τάξης και των αγροτών, ενίσχυσε την ήδη ακμάζουσα πρώτη και διασφάλισε τα συμφέροντα της δεύτερης. Επισφραγίζει τη θρησκευτική ελευθερία, καταργεί συντεχνίες, εισαγάγει Συντάγματα κατά το πρότυπο της

¹ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 44-47

² Bernstein Serge & Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης, τόμ. 1, Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, 5ος-18ος αι.*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 506-508

Γαλλικής Επανάστασης, εκποιεί την θρησκευτική περιουσία. Επιπλέον, εισαγάγει το γαλλικό νομικό σύστημα μέσω του Ναπολεόντειου Κώδικα, ενώ καταργεί τη φεουδαρχία και τη δουλοπαροικία. Αυτό πράττει σε καθένα από τα βασίλεια, κρατίδια και πριγκιπάτα που κηδεμονεύει, σε άλλα με απόλυτη επιτυχία, σε άλλα με μικρότερη απήχηση.³

Η πτώση της Πρωσίας και η άρνησή της να παραδοθεί (μολονότι το Βερολίνο έπεσε στα χέρια των Γάλλων το φθινόπωρο του 1806), ανάγκασε τον Ναπολέοντα να εισέλθει στην πολωνική επικράτεια, φέρνοντάς τον σε σύγκρουση με τον ρωσικό στρατό. Εκεί ο αυτοκράτορας πήρε μια πρώτη γεύση από τη μαχητικότητα του τσαρικού αυτοκρατορικού στρατού στη μάχη του Άιλαου τον Φεβρουάριο του 1807, όπου το αποτέλεσμα ήταν πολύνεκρο και για τις δύο πλευρές και κανείς δεν μπορούσε να θεωρήσει τον εαυτό του νικητή, ωστόσο τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου η «Μεγάλη Στρατιά» θα καταγάγει νίκη στο Φρίντλαντ, αναγκάζοντας τον τσάρο Αλέξανδρο τον Α΄ να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τον Ναπολέοντα στο Τιλσίτ.⁴ Αξιοσημείωτο, παράλληλα με τις στρατιωτικές εξελίξεις, ήταν και το περίφημο «Ηπειρωτικό Σύστημα» που επέβαλε ο Ναπολέων με τα διατάγματα του Βερολίνου το 1806 και τα αντίστοιχα του Φοντενεμπλώ και Μιλάνου το 1807⁵. Ο αυτοκράτορας βλέποντας ότι δεν μπορούσε να πετύχει μια αποφασιστική στρατιωτική νίκη εναντίον του άσπονδου εχθρού του, αποφασίζει να χτυπήσει τη Βρετανική αυτοκρατορία, «στραγγαλίζοντας» την οικονομία της, με την απαγόρευση εισαγωγής των προϊόντων των Άγγλων στην ηπειρωτική Ευρώπη. Ήταν η πρώτη φορά που κάτι τέτοιο συνέβαινε όχι απλώς από μια χώρα, αλλά από όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο ή τουλάχιστον από τα κράτη που ο Ναπολέων ήλεγχε. Μπλοκάροντας την εισαγωγή βρετανικών προϊόντων και κατάσχοντας οτιδήποτε βρετανικό, ο Ναπολέων εισήγαγε σε ευρεία κλίμακα τον οικονομικό πόλεμο στην εξυπηρέτηση των πολιτικών του στόχων, ενώ και οι ίδιοι οι Βρετανοί εφάρμοσαν το δικό τους «Orders in Council» σαν απάντηση στον οικονομικό πόλεμο του Ναπολέοντος, προσπαθώντας με τη σειρά τους να κάμψουν την γαλλική οικονομία. Η οικονομική αυτή πάλη δεν είχε ξεκάθαρο νικητή, ωστόσο κατέδειξε ότι η στρατιωτική εμπλοκή δεν αποτελούσε τη μόνη οδό επίτευξης νίκης σε βάρος του αντιπάλου.⁶

³ Στο ίδιο, σελ. 515-517

⁴ Σγουρός Παναγιώτης, *Ναπολέον Α΄ ο Μέγας, Ο μεγαλύτερος των μεγάλων*, Βιβλιοπανόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 125-135

⁵ Stuart T. Miller, *Νεότερη & Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Gutenberg, Αθήνα 2018, σελ. 81

⁶ William M. Sloane, «The Continental System of Napoleon», *Political Science Quarterly*, τεύχος 13, Νέα Υόρκη 1898, σελ. 213-231

Πίσω στο Τίλσιτ οι δύο αυτοκράτορες, πάνω σε μια ξύλινη κατασκευή στο μέσον του ποταμού Νιέμεν, υπογράφουν ειρήνη μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας, μοιράζοντας ουσιαστικά την Ευρώπη σε δυτική και ανατολική σφαίρα επιρροής, συρρικνώνοντας την Πρωσία, δημιουργώντας το βασίλειο της Βεστφαλίας και το Μέγα Δουκάτο της Βαρσοβίας, ενώ η Ρωσία θα συμμετείχε στο Ηπειρωτικό Σύστημα του Ναπολέοντος, απαγορεύοντας κάθε εμπορική σχέση με την Βρετανία.⁷ Το κλίμα μεταξύ Ναπολέοντος και Αλεξάνδρου όλο το δεκαήμερο που κράτησε η μεταξύ τους τριβή στο Τίλσιτ, από την 25^η Ιουνίου 1807 έως την 9^η Ιουλίου, ήταν κάτι παραπάνω από θερμό και φιλικό και οι δύο αυτοκράτορες έμοιαζαν εντυπωσιασμένοι ο ένας από τον άλλον.⁸

Το 1808 ο αυτοκράτορας, παρασυρμένος στη δίνη της άκρατης εξουσίας και της υπερβολικής αυτοεκτίμησής του εμπλέκεται στον πόλεμο της Ιβηρικής χερσονήσου, μια εκστρατεία που αιμορραγεί την Γαλλία σε έμψυχο δυναμικό μέχρι το πρώτο τέλος του Ναπολέοντος το 1814. Μολονότι καταλάβαινε το μάταιο του όλου εγχειρήματός του και εξομολογείται: «... *Είμαι ένας σφετεριστής. Για να φθάσω εκεί που έφθασα χρειάστηκα να έχω το καλύτερο μυαλό και το καλύτερο σπαθί στην Ευρώπη. Για να μπορέσω να διατηρήσω όσα κέρδισα, δεν πρέπει να βρεθεί κανείς που να αμφιβάλλει γι' αυτό...*». Εκεί θα δημιουργηθεί και η πρώτη ρήξη με τον «θερμό» σύμμαχό του Αλέξανδρο. Έχοντας ανοιχτό το μέτωπο στην Ισπανία και ενώ οι δυνάμεις της κεντρικής Ευρώπης (με προεξάρχουσα την Αυστρία) δείχνουν τάσεις να του εναντιωθούν, ο Ναπολέων στρέφεται στον «φίλο» του τον τσάρο. Ο Αλέξανδρος όμως ήταν διστακτικός στο να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση για να διασφαλίσει την σταθερότητα της ναπολεόντειας κυριαρχίας στην κεντρική Ευρώπη.⁹

Νικά τους Αυστριακούς το 1809 στο Βαγκράμ και κονιορτοποιεί για μια ακόμα φορά την αυτοκρατορία των Αψβούργων εδαφικά και οικονομικά. Μετά τον γάμο του με την Αρχιδούκισσα της Αυστρίας παγιώνεται ακόμα περισσότερο ως ο απόλυτος δεσπότης της ευρωπαϊκής ηπείρου, ο απόλυτος άρχοντας και διαιτητής των ευρωπαϊκών υποθέσεων, με εξαίρεση την Αγγλία που ακόμα του αντιστεκόταν και τους Ισπανούς αντάρτες που δεν τους λογάριαζε καν ως αντιπάλους. Καταπιέστηκε με το εγχείρημα του Ηπειρωτικού Αποκλεισμού που είχε υπογράψει το 1806 και προσπάθησε με κάθε δυνατό τρόπο να «γονατίσει» την Βρετανία, ώστε να συνθηκολογήσει μαζί του. Ίσως ως ένα σημείο να το είχε πετύχει, αλλά και η ίδια γαλλική οικονομία ζημιωνόταν από την οικονομική πολιτική του μονάρχη της. Όχι μόνο η Γαλλία, αλλά ολόκληρη η Ευρώπη που κυριαρχούσε ο Ναπολέων, υπέφερε

⁷ Σγουρός, ό.π., σελ. 136-138

⁸ Ευγένιος Ταρλέ, *Ναπολέον*, Υμηττός, Αθήνα 1954, σελ. 236-238

⁹ Emil Ludwig, *Ναπολέον*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1995, σελ. 255-260

από την εξαντλητική και αυστηρή απαγόρευση που είχε επιβάλει στα βρετανικά προϊόντα. Όσα κράτη προσπαθούσαν να ξεφύγουν από την αυστηρή επιδιαιτησία του δεσπότη της Ευρώπης αντιμετώπιζαν σκληρά αντίμετρα. Μόνο σε ένα βασίλειο δεν μπορούσε να επιβάλει τη θέλησή του ο Ναπολέων με απόλυτο τρόπο: στην Ρωσία.¹⁰

2. Η Ρωσία στην αυγή του 19^{ου} αιώνα

Η Ρωσία των Τσάρων ήταν μια χώρα που ακροβατούσε πολιτισμικά μεταξύ ανατολής και δύσης. Παρά το γεγονός ότι αναγνωριζόταν σαν μια ισχυρή μοναρχία στις ευρωπαϊκές βασιλικές αυλές, εν τούτοις ήταν ένα κράτος υποανάπτυκτο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, με μηδενική σχεδόν βιομηχανία, η αστικοποίηση του πληθυσμού αρκετά χαμηλή, το καθεστώς της δουλοπαροικίας μεσουρανούσε, ενώ οι συγκοινωνίες και η οικονομία γενικότερα ήταν αρκετά περιορισμένες. Εξαγωγικά η Ρωσία είχε μόνο εμπορική δραστηριότητα με την Βρετανία, ενώ το Ηπειρωτικό Σύστημα του Ναπολέοντα αποτέλεσε νευραλγικό παράγοντα αποσταθεροποίησης της ήδη ασθμαίνουσας οικονομίας της. Πολιτικά ο εκάστοτε τσάρος ασκούσε μια «ελέω Θεού» εξουσία και η κυριαρχία του ήταν απόλυτη.¹¹

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τσάρος της Ρωσίας ήταν ο Παύλος Α΄. Σφοδρός πολέμιος της Γαλλικής Επανάστασης ήταν απέναντι στον Πρώτο Ύπατο Ναπολέοντα Βοναπάρτη, η στάση όμως της Αγγλίας έναντι στην Μάλτα (την οποία ο Παύλος θεωρούσε εαυτόν «προστάτη») τον οδήγησε στο ναπολεόντειο άρμα. Ο τσάρος υπήρξε απειλή για τα συμφέροντα των ευγενών και της ρωσικής αριστοκρατίας, ιδίως μετά το εμπάργκο που εφάρμοσε στις εξαγωγές της Ρωσίας προς τη Βρετανική αυτοκρατορία. Μια συνωμοσία, η οποία μάλλον ήταν και σε γνώση του διαδόχου του θρόνου Αλεξάνδρου, οδήγησε στην έκπτωσή του και στη δολοφονία του τον Μάρτιο του 1801.¹²

Ο διάδοχος Αλέξανδρος Α΄ στην αρχή ακολούθησε μια ισορροπημένη εξωτερική πολιτική. Παρά το γεγονός ότι παρέμενε στενά συνδεδεμένος με τις παραδοσιακές βασιλικές αυλές της Ευρώπης και κυρίως με την Βρετανία, αποκαθιστώντας τις εμπορικές σχέσεις μαζί της, εν τούτοις έγιναν προσπάθειες προσεταιρισμού με την ναπολεόντεια Γαλλία, κατά την πρώτη περίοδο της ηγεμονίας του. Παράλληλα ο Αλέξανδρος έδειξε ιδιαίτερη μέριμνα για τον αυτοκρατορικό στρατό, αναδιοργανώνοντας τον υπό την καθοδήγηση του Αλεξέι Αραξέεβ, δίνοντας βάρος στην αξιοποίηση του πυροβολικού, ως το όπλο που θα έπαιζε κυρίαρχο ρόλο στους

¹⁰ Ταρλέ, ό.π., σελ. 270-299

¹¹ Miller, ό.π., σελ. 227-228

¹² Γιάννα Κατσόβσκα Μαλιγκούδη, Η αυτοκρατορική Ρωσία (1613-1917), Gutenberg, Αθήνα 2008, σελ. 127-129

μετέπειτα πολέμους. Μολονότι ο Αλέξανδρος παρουσίαζε τον εαυτό του ειρηνιστή και πρόμαχο της διατήρησης της ειρήνης στην Ευρώπη, αποφεύγοντας να έρθει σε σύγκρουση με τον ανερχόμενο δεσπότη της ηπείρου Βοναπάρτη, εν τούτοις η συνθήκη ειρήνης που υπέγραψε ο τελευταίος με την Οθωμανική αυτοκρατορία, η διατήρηση γαλλικών στρατευμάτων στην Ιταλία (με δυνατότητα εμπλοκής τους στα Βαλκάνια), καθώς και η σύλληψη και δολοφονία του Δούκα του Ενγκιέν, πυροδότησε το μένος της ρωσικής μπουρζουαζίας και την αποστροφή του Αλεξάνδρου στον ηγέτη της Γαλλίας.¹³

Τελικά ο Αλέξανδρος προσχώρησε οριστικά στον αντιγαλλικό συνασπισμό και το 1805 θα ηττηθεί κατά κράτος στην μάχη του Αούστερλιτς. Η επιθυμία του να τεθεί ο ίδιος επικεφαλής της συμμαχικής στρατιάς που αποτελούνταν από Ρώσους και Αυστριακούς αποδείχθηκε καταστροφική, καθώς δεν είχε εμπειρία από στρατιωτικούς σχηματισμούς και διεύθυνση τακτικών μάχης.¹⁴ Η ήττα στο Φρίντλαντ και η συνεπακόλουθη ειρήνη στο Τιλσίτ έθεσε προσωρινά τέρμα στην αντιπαλότητα των δύο αυτοκρατόρων και αμοιβαία συμπάθεια αναπτύχθηκε μεταξύ τους. Ωστόσο στην τσαρική αυλή λίγοι ήταν εκείνοι που έβλεπαν θετικά την σύμπραξη με την Γαλλία. Ο Ηπειρωτικός αποκλεισμός του Ναπολέοντα, την οποία συνομολόγησε ο Αλέξανδρος, σε συνδυασμό με τις ταπεινωτικές ήττες μιας περήφανης Ρωσίας, έκαναν την κοινή γνώμη να μην αντιμετωπίζει την γαλλορωσική προσέγγιση φιλικά. Τα πρώτα «σύννεφα» έκαναν την εμφάνισή τους στην Ερφούρτη το 1808, σε ένα συνέδριο ειρήνης που διοργάνωσε ο Γάλλος αυτοκράτορας και το οποίο δεν κατέληξε κάπου όσον αφορά την εγκάρδια συνεννόηση μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας που επιθυμούσε διακαώς ο Ναπολέων.¹⁵

3. Το πρελούδιο της σύγκρουσης

Παραμονές του 1812 ο Ναπολέων ήταν παντοδύναμος. Είχε υπό τον έλεγχο του ένα τεράστιο κομμάτι της Ευρώπης, αν όχι υπό την απόλυτη κηδεμονία του, τουλάχιστον υπό την άμεση επιρροή του. Κυριαρχούσε από την Ιβηρική χερσόνησο έως την Πολωνία και από την Σουηδία (κληρονομικός διάδοχος της οποίας ήταν πλέον ο πρώην στρατάρχης του Μπερναντότ) έως τη σημερινή Αλβανία.

Στη Ρωσία τα πράγματα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ήταν αρκετά διχαστικά. Από τη μία μεριά υπήρχε ο Αλέξανδρος με τον πολύ φιλόδοξο εκσυγχρονιστή

¹³ Marie – Pierre Ray, *Alexander I, The tsar who defeated Napoleon*, Northern Illinois University Press, Ιλινόις 2012, σελ. 138-150

¹⁴ Σγουρός, ό.π., σελ. 85-101

¹⁵ Dominic Lieven, *Russia against Napoleon The Battle for Europe, 1807 to 1814*, Penguin, Λονδίνο 2009, σελ. 113-126

πολιτικό Μιχαήλ Σπεράνσκι, οι οποίοι προσπαθούσαν να εναρμονίσουν την ρωσική κοινωνική, οικονομική, πολιτική και στρατιωτική δομή στα πρότυπα του γαλλικού μοντέλου. Από την άλλη όμως υπήρχαν οι ευγενείς, οι οποίοι έβλεπαν τα δικαιώματά τους να θίγονται, ενώ η φιλελευθεροποίηση που λάμβανε χώρα στο πολιτικό γίγνεσθαι της αυτοκρατορίας απειλούσε τα κυριαρχικά τους δικαιώματα.¹⁶ Επιπλέον, ο Ηπειρωτικός αποκλεισμός των βρετανικών προϊόντων έθετε σε κίνδυνο την ρωσική οικονομία, οι κλυδωνισμοί στο καθεστώς του τσάρου ήταν ισχυροί, ενώ ο ίδιος που τόσο πρόθυμα είχε αποδεχθεί τη συμμετοχή του στο Ηπειρωτικό Σύστημα, πλέον έβλεπε ότι η περαιτέρω παραμονή του στο ναπολεόντειο άρμα απειλούσε την ίδια του την ύπαρξη. Έτσι δειλά δειλά από το 1810 ο Αλέξανδρος επιτρέπει την εισαγωγή των βρετανικών προϊόντων στην επικράτειά του και από εκεί στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ο Ναπολέων όμως διαθέτει κατασκόπους παντού και οι ενέργειες του άλλοτε φίλου του Αλεξάνδρου δεν περνούν απαρατήρητες.¹⁷

Ο Ναπολέων επιτακτικά και απειλητικά απαιτεί από τον τσάρο να σεβαστεί τους όρους του αποκλεισμού. Αυτό φυσικά ήταν κάτι ανεπίτρεπτο για τον περήφανο Αλέξανδρο. Από την άλλη έβλεπε ότι οι υποσχέσεις του Γάλλου αυτοκράτορα για επέκταση της Ρωσίας στην ανατολή ήταν «κενό γράμμα», ενώ δεν απέσυρε τα στρατεύματά του από την Πρωσία, ερωτοτροπώντας παράλληλα με την Πολωνία, δημιουργώντας «πονοκέφαλο» στα δυτικά σύνορα της Ρωσίας από μια πιθανή ανασύσταση του πολωνικού κράτους. Φερόμενος ως πραγματικός απόλυτος μονάρχης όχι μονάχα της Γαλλίας αλλά και της Ευρώπης, ο Ναπολέων σβήνει κράτη από τον χάρτη, ενώνει επαρχίες στην αυτοκρατορία του, αντικαθιστά μονάρχες με αυτούς της αρεσκείας του. Εκείνο όμως που έκανε πραγματικά τον τσάρο να θιγεί προσωπικά, ήταν η κατάργηση του δουκάτου του Όλντεμπουργκ, ο δούκας του οποίου είχε στενές οικογενειακές σχέσεις με τον Αλέξανδρο. Η άρνηση του τελευταίου να δεχτεί τον γάμο του διαζευγμένου Ναπολέοντος με μία από τις αδερφές του αποτέλεσε ένα ακόμα ρήγμα στις τεταμένες σχέσεις των δύο ηγετών, ενώ η ένωση των οίκων της Γαλλίας και της Αυστρίας με τον γάμο του αυτοκράτορα και της Αρχιδούκισσας Μαρίας Λουίζας ενίσχυσαν τους φόβους του τσάρου για γαλλοαυστριακό άξονα εναντίον του.¹⁸

Ο Ναπολέων εξοργίζεται με τον Αλέξανδρο, καθώς ο δεύτερος εκδίδει το διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1810, σύμφωνα με το οποίο απαγορεύεται η είσοδος μιας σειράς από γαλλικά προϊόντα στο ρωσικό έδαφος, ενώ ενοχλείται από την

¹⁶ Κατσόβσκα Μαλιγκούδη, ό.π., σελ. 131-132

¹⁷ Digby Smith, *Napoleon Against Russia A Concise History of 1812*, Pen & Sword Books Limited, Γιορκσάιρ 2004, σελ. 21

¹⁸ Ταρλέ, ό.π., σελ. 300-307

κριτική του Τσάρου για την ένωση του Όλντεμπουργκ στο γαλλικό στέμμα. Επιπλέον, τον ανησυχεί ο εξοπλισμός του τσαρικού στρατού. Ο τσάρος παραδίδει τελεσίγραφο στον Γάλλο αυτοκράτορα, απαιτώντας από αυτόν την εκκένωση της Πρωσίας από την Μεγάλη Στρατιά, την εγκατάλειψη της Σουηδικής Πομερανίας και την διασφάλιση ότι η Πολωνία δε θα ανακηρυχτεί ανεξάρτητο Βασίλειο. Φυσικά όλες αυτές οι «παραινέσεις» ήταν κάτι ανεπίτρεπτο για τον περήφανο Ναπολέοντα.¹⁹

Ο Τσάρος γνωρίζει ότι ο πόλεμος πλησιάζει. Σε εξομολόγησή του την άνοιξη του 1812 προς τον Γάλλο απεσταλμένο, στρατηγό Μαρί Ναρμπόν, δείχνει να μην κατανοεί τους λόγους που ο Ναπολέων επιθυμεί τον πόλεμο. Φαίνεται να γνωρίζει καλά ότι ο αυτοκράτορας συμμαχεί με Πρωσία και Αυστρία εναντίον και ότι συγκεντρώνει έναν τεράστιο στρατό στα σύνορα με την Ρωσία. Υποστηρίζει ότι επί δεκαοκτώ μήνες απειλείται από τον Γάλλο αυτοκράτορα, επειδή δεν εφαρμόζει τους όρους του Ηπειρωτικού Συστήματος που ο ίδιος ο Ναπολέων καταπατά, όταν πρόκειται για το συμφέρον του. Ο τσάρος γνωρίζει πως ο πόλεμος πλησιάζει, ωστόσο δείχνει έτοιμος να τον αντιμετωπίσει παρά το γεγονός ότι δεν τον θέλει.²⁰

¹⁹ General Count de Segur, *Napoleon's Expedition to Russia: The Memoirs of General de Segur*, Carroll & Graf, Νέα Υόρκη 2003, σελ. 29

²⁰ Armand Augustin Louis de Caulaincourt, *With Napoleon in Russia: The Memoirs of General de Caulaincourt*, William Morrow and Company, Νέα Υόρκη 1935, σελ. 36-38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Εισβολή στην Ρωσία

1. Προετοιμασία και έναρξη της επιχείρησης

Ο Ναπολέων κινητοποίησε για τις ανάγκες της εισβολής του στη ρωσική αυτοκρατορία ένα τεράστιο εκστρατευτικό σώμα. Το Ντάντσιχ στην ανατολική Πρωσία επιλέχθηκε ως κέντρο ανεφοδιασμού για τον επικείμενο πόλεμο.²¹ Ο ίδιος ο Ναπολέων φρόντισε την παραμικρή λεπτομέρεια για την εκστρατεία του ενάντια στον τσάρο. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1812 είχε συγκεντρώσει ποσότητες κρέατος, αλευριού, λαχανικών και διαφόρων άλλων ειδών τροφών και ιματισμού για 400.000 άνδρες και 50.000 άλογα, αρκετών για πενήντα ημέρες. Πέρα από το Ντάντσιχ υπήρχαν και άλλα κέντρα ανεφοδιασμού, κυρίως υλικών πολέμου (όπως σφαίρες και όπλα) στο Μαγδεβούργο, στο Στετίν, στο Γκλογκάου και στο Κουστρίν. Ο στρατός που θα λάμβανε μέρος στην επικείμενη επιχείρηση αποτελείτο από ένα σημαντικό ποσοστό Γάλλων, όμως οι σύμμαχοι και τα υποκείμενα στον Γάλλο αυτοκράτορα κράτη προσέφεραν τα μέγιστα. Οι Πολωνοί προσέφεραν από τους «δορυφόρους» του αυτοκράτορα τα περισσότερα στην νέα αυτή Μεγάλη Στρατιά του αυτοκράτορα με 95.000 άνδρες, οι Ιταλοί του θετού υιού του Ναπολέοντα Ευγένιου ντε Μπωαρναί και του Βασιλιά της Νεάπολης Μυρά προσέφεραν άλλους 45.000 άνδρες, ενώ γύρω στους 60.000 άνδρες προσέφεραν οι Γερμανοί της Βαυαρίας, της Σαξονίας και της Βεσφαλίας. Ύστερα από συμφωνία μεταξύ Ναπολέοντος και του βασιλιά της Πρωσίας Φρειδερίκου Γουλιέλμου, οι Πρώσοι προσέφεραν ένα στράτευμα 20.000 ανδρών, ενώ ο πεθερός του αυτοκράτορα ενίσχυσε τον γαμπρό του με 35.000 στρατιώτες υπό τον πρίγκηπα Σβαρτσενμπεργκ. Υπήρχαν φυσικά και άλλες στρατιωτικές δυνάμεις από άλλες εθνικότητες (από Πορτογάλους μέχρι Κροάτες), οι οποίες παραχώρησαν στράτευμα ανάλογα με τις δυνατότητές τους.²² Συνολικά ο Ναπολέων κινητοποίησε μια στρατιά από σχεδόν 700.000 στρατιώτες από τους οποίους οι μισοί και οι λιγότεροι ήταν Γάλλοι.²³

Από την άλλη μεριά ο ρωσικός αυτοκρατορικός στρατός είχε παρατάξει στα σύνορα του απέναντι στους Γάλλους τρεις στρατιές υπό τους στρατηγούς Μπάρκλει ντε Τόλλυ, Μπαγκρατιόν και Τομάσοφ με περίπου 200.000 άνδρες, ενώ νοτιότερα υπήρχε και η

²¹ Στο ίδιο, σελ. 39

²² Adam Zamoyski, *1812 Napoleon's Fatal March on Moscow*, Harpercollins Pub Ltd., Λονδίνο 2004, σελ. 91-93

²³ Bernstein & Milza, ό.π., σελ. 524

στρατιά του Δούναβη υπό τον ναύαρχο Τσινγκακόφ με σχεδόν 40.000 στρατιώτες. Στα σύνορα με την Φινλανδία υπήρχε ένα ακόμη στρατιωτικό σώμα από 25.000 περίπου στρατιώτες, ενώ εν όψει του πολέμου είχε κινητοποιηθεί και μια δύναμη 330.000 ανδρών της πολιτοφυλακής, η οποία όμως δεν ήταν εξοπλισμένη ούτε με τα βασικά για τη διεξαγωγή ενός σύγχρονου πολέμου.²⁴

Στο διπλωματικό πεδίο ο Ναπολέων προσπάθησε να προσεταιριστεί τον Σουλτάνο, προσπαθώντας να τον πείσει να πιέσει από τα νότια τον τσάρο, αναγκάζοντάς τον να αποσπάσει δυνάμεις από το δυτικό μέτωπο και να τις χρησιμοποιήσει ενάντια στους Οθωμανούς. Κάτι τέτοιο όμως δεν κατέστη εφικτό και τον Μάιο του 1812 στο Βουκουρέστι ο Αλέξανδρος υπογράφει συνθήκη ειρήνης με τους Οθωμανούς.²⁵ Ο Γάλλος αυτοκράτορας ήρθε σε επαφή και με τον πρώην στρατάρχη του, νυν διάδοχο του σουηδικού θρόνου Ζαν Μπαπτίστ Μπερναντότ. Προσπάθησε να τον πείσει να συμμετάσχει στην εκστρατεία εναντίον της Ρωσίας, παραχωρώντας στο σουηδικό στέμμα την Φινλανδία, ενώ υποσχέθηκε να επιστρέψει στη Σουηδία την Πομερανία που λίγο καιρό πριν είχε υφαρπάξει από αυτήν. Κάτι τέτοιο δεν ευδοκίμησε, καθώς οι Σουηδοί θεωρούσαν προσβολή τις κυνικές – δεσποτικές κινήσεις του Ναπολέοντα και έτσι υπέγραψαν δική τους συνθήκη με τους Ρώσους την 5^η Απριλίου του 1812.²⁶

Στις αρχές Μαΐου του 1812 ο Ναπολέων έφυγε από το Παρίσι με τελικό προορισμό τα σύνορα της Πολωνίας από όπου θα ξεκινούσε την μεγάλη εκστρατεία του. Προτού φτάσει εκεί, είχε προγραμματίσει ένα συνέδριο στην Δρέσδη μεταξύ όλων των συμμάχων του, βασιλέων, πριγκίπων και δουκών της απέραντης αυτοκρατορίας του, ενώ μεταξύ αυτών θα παρευρίσκονταν ο πεθερός του αυτοκράτορας της Αυστρίας και ο βασιλιάς της Πρωσίας. Η εντυπωσιακή αυτή συνάντηση στην Δρέσδη είχε ως σκοπό να ανανεώσει τους δεσμούς όλων των συμμάχων και την πίστη τους στον Ναπολέοντα εν' όψει της «σταυροφορίας» σε βάρος της Ρωσίας που θα λάμβανε χώρα και από την άλλη ως μήνυμα στον τσάρο να «λογικευτεί» απέναντι στην πλημμυρίδα στρατευμάτων και λαών που θα κληθεί να αντιμετωπίσει. Όταν οι απεσταλμένοι του αυτοκράτορα γύρισαν άπραγοι από την Βίλνα που είχαν συνάντηση με τον Αλέξανδρο, ο Ναπολέων είχε πάρει την τελική απόφασή του να εισβάλει.²⁷

2. Από τον Νιέμεν στην Μόσχα

Την 24^η Ιουνίου 1812 ο Ναπολέων διέβη τον «Ρουβίκωνα» του. Ο τεράστιος όγκος των στρατευμάτων που συγκέντρωσε ολοκλήρωσε τη διάβαση του φυσικού συνόρου

²⁴ Smith, ό.π., σελ. 24

²⁵ Στο ίδιο, σελ. 29

²⁶ Zamoycki, ό.π., σελ. 108-109

²⁷ General Count de Segur, ό.π., σελ. 31-33

του ποταμού Νιέμεν με κατεύθυνση τη δύναμη του στρατηγού Μπάρκλεν Ντε Τόλλυ στην Βίλνα. Ταυτόχρονα απέστειλε το 1^ο και το 8^ο Σώμα Στρατού του στρατάρχη Νταβού και του Βασιλιά Ζερόμ αντίστοιχα στα νότια, προκειμένου να αποκόψουν συνένωση του στρατηγού Μπαγκρατιόν που βρισκόταν στην περιοχή με τα στρατεύματα του Ντε Τόλλυ. Ο Νταβού ολοκλήρωσε επιτυχώς το μερίδιο της αποστολής που του αναλογούσε καταλαμβάνοντας το Μινσκ, πλην όμως ο άπειρος στα στρατιωτικά θέματα και αδελφός του Ναπολέοντα, Βασιλιάς Ζερόμ, έδειξε χαρακτηριστική αδράνεια και ο Μπαγκρατιόν κατορθώνει να δραπετεύσει από την παγίδα του γαλλικού στρατού και να κατευθυνθεί ανατολικά.²⁸

Ο τσαρικός στρατός, αντιλαμβανόμενος το μέγεθος του γαλλικού στρατού, υποχωρούσε σταθερά ανατολικά του εδάφους της Ρωσίας. Ο Ναπολέων πίστευε ότι ο Αλέξανδρος δε θα άφηνε αμαχητί την πρώτη μεγάλη πόλη της αυτοκρατορίας του στα δυτικά την Βίλνα της Λιθουανίας, η οποία θεωρούνταν η καρδιά της Ρωσικής Πολωνίας. Όμως ο Ντε Τόλλυ αποχώρησε από την πόλη σχεδόν τρεις ημέρες πριν η εμπροσθοφυλακή της Μεγάλης Στρατιάς καταφθάσει στην πόλη. Ο Ναπολέων ήταν εμφανώς απογοητευμένος από τις κινήσεις των Ρώσων, καθώς ήλπιζε σε μια μεγάλη μάχη στην Βίλνα όπου θα κατανικούσε τον τσάρο και θα τον οδηγούσε έντρομο στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Κάτι τέτοιο όμως δεν έλαβε χώρα. Μολαταύτα ο Αλέξανδρος απέστειλε τηλεγράφημα στον αυτοκράτορα ζητώντας να μάθει τον λόγο της γαλλικής εισβολής και πρόθυμος να διαπραγματευτεί με τον Γάλλο αυτοκράτορα αν ο τελευταίος απέσυρε τα στρατεύματά του πίσω από τον Νιέμεν. Ο Ναπολέων έξαλλος με τις προτάσεις αυτές απάντησε, μεταξύ άλλων, στον Ρώσο απεσταλμένο Μπαλάσωφ: « *Ο Αλέξανδρος γελάει μαζί μου. Φαντάζεται ότι ήρθα στην Βίλνα για να συζητήσω για εμπορικές διαπραγματεύσεις; Ήρθα για να τελειώσω μια και καλή τον βόρειο βάρβαρο κολοσσό. Το σπαθί έχει τραβηχτεί. Πρέπει να πεταχτούν (οι Ρώσοι) πίσω στο κρύο και το χιόνι, ώστε να μην ανακατεύονται για τουλάχιστον 25 χρόνια στις υποθέσεις της πολιτισμένης Ευρώπης.*»²⁹

Ο Ναπολέων αφού παρέμεινε στην Βίλνα μέχρι την 17^η Ιουλίου συνέχισε τον δρόμο στα ανατολικά, προσπαθώντας να προλάβει τον υποχωρούντα ρωσικό στρατό στην Ντρίσα, όπου είχε οχυρωθεί μετά την εκκένωση της λιθουανικής πρωτεύουσας. Εν τω μεταξύ ήδη οι πρώτες απώλειες της Μεγάλης Στρατιάς ήταν εμφανείς, καθώς δεν υπήρχαν τροφή και υποδομές στην ρωσική επικράτεια και οι ίδιοι οι Ρώσοι φρόντιζαν να καταστρέφουν οτιδήποτε θα μπορούσε να φανεί χρήσιμο στον ξένο εισβολέα. Η ισχύς του γαλλικού στρατού όμως παρέμενε ανυπέρβλητη και έτσι ο Ντε Τόλλυ δε

²⁸ Σγουρός, ό.π., σελ. 214-218

²⁹ Caulaincourt, ό.π., σελ. 46-53

θέλησε να δώσει μία άσκοπη μάχη στην Ντρίσα, την οποία και εγκατέλειψε στις 18 Ιουλίου. Ο Γάλλος αυτοκράτορας φτάνοντας εκεί βρέθηκε σε δίλημμα: η απόσταση από την Αγία Πετρούπολη (την επίσημη πρωτεύουσα) και την Μόσχα ήταν η ίδια. Αποφάσισε να ακολουθήσει τον δρόμο προς την δεύτερη, επιδιώκοντας να υπογράψει την επιθυμητή για αυτόν συνθήκη στο Κρεμλίνο.³⁰

Ο Ναπολέων συνέχισε να καταδιώκει τον στρατό του Ντε Τόλλυ και για λίγο φάνηκε να προλαβαίνει στα τέλη του Ιουλίου του 1812 τον Ρώσο στρατηγό στο Βιτέμπσκ. Ύστερα από κάποιες αψιμαχίες των εμπροσθοφυλακών του με τους Ρώσους στρατιώτες, ο Ναπολέων πίστεψε ότι ήρθε η ώρα να δώσει την μάχη που τόσο ανυπόμονα ζητούσε. Ο προσεκτικός όμως Ντε Τόλλυ και πάλι διέφυγε από την ως άνω πόλη με κατεύθυνση ανατολικότερα. Προς στιγμήν ο Γάλλος αυτοκράτορας αποφάσισε ότι εδώ θα έπρεπε προς το παρόν να παύσει τη συνέχιση της εκστρατείας: *«Εδώ σταματώ! Εδώ πρέπει να κοιτάζω τριγύρω μου, να ανασυνταχθώ, να ανανεώσω το στράτευμά μου, να οργανώσω την Πολωνία. Η εκστρατεία του 1812 τελείωσε. Αυτή του 1813 θα κάνει τα υπόλοιπα»*.³¹ Αυτή του η απόφαση όμως έμελλε να μην κρατήσει πολύ.

Κύριο μέλημα των Ρώσων ήταν να ενωθούν οι στρατιές του Ντε Τόλλυ στο κέντρο με αυτήν του Μπαγκρατιόν που ερχόταν από τον νότο. Κάτι τέτοιο κατέστη δυνατό να επιτευχθεί (παρά τις απεγνωσμένες προσπάθειες του Νταβού για το αντίθετο) στην πόλη του Σμολένσκ, το τελευταίο ανάχωμα των Ρώσων πριν την Μόσχα. Ο Ναπολέων εξαπέλυσε σφοδρή επίθεση εναντίον της πόλης και όλα έδειχναν ότι εν τέλει θα κέρδισε την πολυπόθητη νίκη που για δύο σχεδόν μήνες αναζητούσε. Στις 19 Αυγούστου του 1812 ωστόσο ο Ντε Τόλλυ θα απεμπλακεί από την μάχη, προκειμένου να αποφύγει την ολοκληρωτική καταστροφή. Ο Γάλλος αυτοκράτορας για μια ακόμη φορά έχασε την ευκαιρία να πετύχει αποφασιστική νίκη.³²

Το ηθικό στη ρωσική αυλή από την αλλεπάλληλη επέλαση της Μεγάλης Στρατιάς και κατάληψης ρωσικών εδαφών εξόργισε τον Αλέξανδρο, ο οποίος αφαίρεσε από τον Ντε Τόλλυ την αρχιστρατηγία, δίνοντάς την στον πολύπειρο Μιχαήλ Κουτούζωφ. Οι εντολές ήταν σαφείς: να υπερασπιστεί πάση θυσία η Μόσχα. Στο γαλλικό στρατόπεδο τα πράγματα δεν ήταν καλύτερα. Καθώς έμπαινε ο Σεπτέμβριος του 1812 οι κακουχίες λόγω των συχνών καιρικών εναλλαγών, σε συνδυασμό με τις εκτεταμένες γραμμές ανεφοδιασμού που καθιστούσε δύσκολη την ανατροφοδότηση της Μεγάλης Στρατιάς, η έλλειψη πόρων στις περιοχές που καταλάμβαναν οι Γάλλοι, οι μαζικές λιποταξίες που έπαιρναν ανησυχητικό ρυθμό και η φρούρηση των περιοχών και των γραμμών

³⁰ C. Joyneville, *Life and Times of Alexander I., Emperor of all the Russias*, Tinsley Brothers, Λονδίνο 1875, σελ. 156-165

³¹ General Count de Segur, ό.π., σελ. 52-57

³² Lieven, ό.π., σελ. 209-221

επικοινωνίας είχαν συρρικνώσει τον στρατό του Ναπολέοντα σε 160.000 άνδρες. Η πολυπόθητη μάχη που ήθελε ο Ναπολέων δόθηκε στο χωριό Μποροντίνο την 7^η Σεπτεμβρίου 1812. Ο αυτοκράτορας προσπάθησε με μετωπική επίθεση να κάμψει την ρωσική αντίσταση, όμως η έλλειψη τακτικού σχεδιασμού και ελιγμών και η ασυνήθιστη αναποφασιστικότητα του στέρησαν από τα γαλλικά όπλα μια εντυπωσιακή νίκη. Οι Ρώσοι υποχώρησαν με βαριές απώλειες, ωστόσο και η ίδια η Μεγάλη Στρατιά έχασε 40.000 στρατιώτες και πολλούς αξιωματικούς. Η περήφανη νίκη που θα εξανάγκαζε τον τσάρο να συνθηκολογήσει δεν ήρθε στο Μποροντίνο.³³ Οι απώλειες που υπέστη ο Ναπολέων στην μάχη της Μόσχας (όπως αλλιώς αποκαλείται) ήταν μεγάλες και δυσαναπλήρωτες, ενώ η αποφασιστικότητα του τσάρου να επιμένει στην αντίσταση στον Γάλλο εισβολέα ακλόνητη.³⁴

3. Η κατάληψη της Μόσχας και η καταστροφή της Μεγάλης Στρατιάς

Την 14^η Σεπτεμβρίου 1812, μετά την υποχώρηση του ρωσικού αυτοκρατορικού στρατού, ο Ναπολέων ατένιζε από παρακείμενους λόφους την ίδια την ιερή πόλη των Ρώσων, την Μόσχα. Ο Βασιλιάς της Νεάπολης, Στρατάρχης Ζοακίμ Μυρά, τον είχε πληροφορήσει ότι οι Ρώσοι είχαν εγκαταλείψει την πόλη. Ο Ναπολέων εισήλθε στην πόλη, όπου την βρήκε έρημη. Φήμες κυκλοφορούσαν ότι η ρωσική αριστοκρατία πίεζε τον τσάρο για να υπογράψει ειρήνη, καθώς η απώλεια των εδαφών ισοδυναμούσε με απώλεια της περιουσίας τους, ενώ η είδηση ότι τελικά ο Κουτούζωφ απέτυχε να αναχαιτίσει την γαλλική προέλαση έσπειρε τον πανικό στους κύκλους της ρωσικής μπουρζουαζίας.³⁵

Την ίδια ημέρα κατάληψης της Μόσχας ο Ναπολέων αμφιταλαντεύτηκε. Είχε κυριεύσει την καρδιά της τσαρικής Ρωσίας, αλλά ο εχθρός δεν είχε νικηθεί, ούτε είχε ζητήσει συνθηκολόγηση. Ο αυτοκράτορας είχε βρεθεί σε τέλμα, καθώς δεν ήξερε ποιο θα ήταν το επόμενο βήμα του. Άμεσα, σε ένα κοντινό νοσοκομείο της Μόσχας, βρήκε έναν ανώτατο Ρώσο αξιωματικό και απέστειλε προτάσεις ειρήνης στον Αλέξανδρο. Εν τω μεταξύ ήδη είχαν κάνει την εμφάνισή τους οι πρώτες φωτιές στα οικήματα της πόλης. Σύντομα η φωτιά επεκτάθηκε σε όλη την πόλη και μεγάλο τμήμα της κάηκε, ενώ οι Γάλλοι δεν μπόρεσαν να ελέγξουν την εξάπλωσή της. Όπως έγινε γρήγορα κατανοητό, οι Ρώσοι αποφάσισαν να τοποθετήσουν πυρίτιδα στα κτίσματα της Μόσχας, προκειμένου ο εχθρός να μην μπορεί να καταλύσει στην πόλη. Σύντομα ο γαλλικός στρατός αναγκάστηκε να βγει από την πόλη, ενώ ο ίδιος ο Ναπολέων έκπληκτος είπε:

³³ Σγουρός, ό.π., σελ. 223-226

³⁴ «French Papers», *The Sun*, Λονδίνο 3 Οκτωβρίου 1812, σελ. 2

³⁵ Caulaincourt, ό.π., σελ. 109-116

«Τι θέαμα! Είναι δική τους δουλειά! Τόσα πολλά παλάτια! Τι απίστευτη απόφαση! Τι άνθρωποι! Αυτοί είναι πραγματικά Σκύθες!»³⁶

Ο Ναπολέων δεν έχασε καιρό και προκειμένου να εξασφαλίσει μια έντιμη για αυτόν ειρήνη απέστειλε και άλλους Ρώσους απεσταλμένους στον τσάρο με ειρηνευτικές προτάσεις. Είχε ακόμα στη διάθεσή του αρκετό στράτευμα προκειμένου να «εκβιάσει» μια ειρήνη από τον Αλέξανδρο, ωστόσο τον ανησυχούσαν δύο πράγματα: πρώτον τα άκρα του, το αριστερό υπό τον στρατηγό Σαιντ-Συρ, του οποίου η τύχη αγνοείτο και το δεξί υπό τον Αυστριακό Σβαρτσενμπέργκ, ο οποίος απέφευγε τεχνηέντως να εμπλακεί άμεσα σε μια μάχη με τους Ρώσους. Δεύτερον η έλλειψη ιππικού, απαραίτητου για τη διατήρηση του ανεφοδιασμού του και τη δυνατότητα για τακτικούς ελιγμούς σε μια ενδεχόμενη νέα μάχη. Στην αυλή του Αλεξάνδρου στην Αγία Πετρούπολη τα πράγματα ήταν αρκετά ζοφερά, με φανερή την απογοήτευση από την αποτυχία του Κουτούζωφ να περισώσει την Μόσχα, ωστόσο η θέληση για άρνηση στην οπτική σύναψης ειρήνης με τον Γάλλο αυτοκράτορα ήταν διάχυτη. Παρά το γεγονός ότι ο τσάρος με συνεχή διαγγέλματα καλούσε τον απλό λαό και την αριστοκρατία σε αντίσταση κατά του εχθρού και την ένταξή του στην πολιτοφυλακή, εν τούτοις κάτι τέτοιο δε συνοδεύτηκε από αθρόα προσέλευση πολιτών, έτοιμων να θυσιάσουν τη ζωή τους στο βωμό της μητέρας – πατρίδας.³⁷

Ο Ναπολέων αμφιταλαντεύτηκε. Ανακοίνωσε στους στρατηγούς του ότι θα βάδιζε εναντίον της Αγίας Πετρούπολης και θα κατάφερνε ένα συντριπτικό πλήγμα στον τσάρο. Ο Νταβού και ο Νταρύ όμως ήταν αντίθετοι σε κάτι τέτοιο. Δεν είχαν ούτε το στράτευμα, ούτε τα εφόδια και η Ρωσία δεν είχε τους δρόμους και τις υποδομές για να εξασφαλίσει μια τέτοια κίνηση και ειδικά εν μέσω του χειμώνα που πλησίαζε απειλητικά. Ήταν ήδη αρχές Οκτωβρίου του 1812. Ο αυτοκράτορας αποφάσισε να κάνει μια τελευταία προσπάθεια και έστειλε τον στρατηγό Λοριστόν με προτάσεις ειρήνης. Το τελεσίγραφο που υποτίθεται έληγε την 20^η Οκτωβρίου έληξε στις 18: η εμπροσθοφυλακή του Βασιλιά Ζοακίμ Μυρά ηττήθηκε από τον ανασυγκροτημένο στρατό του Κουτούζωφ και πλέον ο στρατός του Ναπολέοντος κινδύνευε όσο παρέμενε στην Μόσχα. Σκέψεις για να ξεχειμωνιάσει η Μεγάλη Στρατιά εκεί εγκαταλείφθηκαν, καθώς αυτό θα σήμαινε ότι ο Ναπολέων θα έπρεπε να λείπει για τουλάχιστον έξι μήνες από το Παρίσι. Οι δολοπλοκίες τόσο στο εσωτερικό της Γαλλίας, όσο και στις αυλές της Πρωσίας και της Αυστρίας θα κορυφώνονταν και εκτός από στρατιωτικός ο Ναπολέων

³⁶ General Count de Segur, ό.π., σελ. 117-121

³⁷ Zamoycki, ό.π., σελ. 291-303

ήταν και πολιτικός και δεν το λησμονούσε αυτό. Στις 19 Οκτωβρίου ο καταπονημένος γαλλικός στρατός, κάτι λιγότερο από 100.000 άνδρες, εγκατέλειπε την Μόσχα.³⁸

Η πορεία της επιστροφής ήταν δύσκολη. Ο ρωσικός χειμώνας ήταν σφοδρός και το κρύο κυριολεκτικά θέριζε την Μεγάλη Στρατιά. Ο Κουτούζωφ βρισκόταν σε απόσταση αναπνοής πίσω από τα γαλλικά στρατεύματα, ενώ οι Κοζάκοι, τα άτακτα στρατεύματα των Ρώσων, παρενοχλούσαν συνεχώς τις γαλλικές γραμμές, διογκώνοντας τις ήδη μεγάλες απώλειες της Μεγάλης Στρατιάς. Ο Ναπολέων με τον στρατό του κατέφθασε στο Σμολένσκ, όπου πίστευε ότι θα μπορούσε να καταλύσει και να ανασυνταχθεί, αλλά κάτι τέτοιο ήταν ανέφικτο. Ο αυτοκράτορας είχε ήδη πληροφορηθεί ότι η στρατιά της Μολδαβίας υπό τον Ναύαρχο Τσινγκακόφ πλησίαζε από τα νότια και αν παρέμενε στο Σμολένσκ κινδύνευε να παγιδευτεί στην «λαβίδα» των Ρώσων, ενώ ο αυστριακός στρατός που υποτίθεται ότι υποστήριζε το άκρο του αγνοούταν. Η Μεγάλη Στρατιά συνέχισε την απεγνωσμένη πορεία της προς τα πολωνικά σύνορα, ενώ κοντά στον ποταμό Μπερεζίνα οι ρωσικές στρατιές σχεδόν περικύκλωσαν τα γαλλικά στρατεύματα, τα οποία χάρη στην αυτοθυσία των Στραταρχών Ουντινό, Νέυ και του πρίγκιπα – αντιβασιλέα Ευγενίου κατόρθωσαν να διαβούν τον ποταμό και να κατευθυνθούν προς την Βίλνα την 29^η Νοεμβρίου 1812. Εν τω μεταξύ τα νέα ενός πραξικοπήματος που έλαβε χώρα στο Παρίσι από τον στρατηγό Μαλέ, ανάγκασαν τον Ναπολέοντα να αφήσει τα υπολείμματα της στρατιάς του και να φύγει εσπευσμένα για το Παρίσι, αφήνοντας την αρχιστρατηγία στον Βασιλιά Μυρά.³⁹

Το μεγάλο στοίχημα για τον Γάλλο αυτοκράτορα κατέληξε σε πανωλεθρία. Από τη γιγάντια στρατιά του μόνο 15.000 αξιόμαχοι άνδρες κατόρθωσαν να επιστρέψουν στα ασφαλή πολωνικά σύνορα, ενώ οι απώλειες ήταν τρομακτικές. Η αντίστροφη μέτρηση για το τέλος της ναπολεόντειας κυριαρχίας στην Ευρώπη είχε αρχίσει.⁴⁰ Ο αγγλικός τύπος διθυραμβικά θα πανηγυρίσει για την αποτυχία του Γάλλου αυτοκράτορα, αναφέροντας τις τρομακτικές απώλειες που υπέστη στην Ρωσία από έναν κατώτερο αριθμητικά και ποιοτικά χειρότερο στρατό από τον δικό του, ενώ επιάρεται η ανωτερότητα του βρετανικού στρατού που τόσο στην Αίγυπτο στα τέλη του 18^{ου} αιώνα όσο και στον εν εξελίξει πόλεμο στην Ιβηρική Χερσόνησο, είχε αποδείξει την αξία του έναντι του γαλλικού.⁴¹

³⁸ General Count de Segur, ό.π., σελ. 127-135

³⁹ General Rapp, *Memoirs of General Count Rapp, First Aide-de-camp to Napoleon*, H. Colburn & Co. London, Λονδίνο 1828, σελ. 225-251

⁴⁰ Σγουρός, ό.π., σελ. 241-242

⁴¹ «Charms and Spells», *The Morning Post*, Λονδίνο 1 Ιανουαρίου 1813, σελ. 2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Γ΄ Ράιχ και Σοβιετική Ένωση: Από τη συνεννόηση στην σύγκρουση

1. Η άνοδος του ναζισμού και η επικράτησή του στην Ευρώπη

Το 1933 αποτέλεσε σημείο καμπής για την σύγχρονη ιστορία της Γερμανίας. Το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (NSDAP) του Αδόλφου Χίτλερ, όντας πρώτο κόμμα από τις εκλογές του 1932, ήταν το πρώτο κοινοβουλευτικό κόμμα στο Ράιχσταγκ. Ύστερα από βραχύβιες κυβερνήσεις (έπειτα και από κοινοβουλευτικούς εκβιασμούς των Ναζί του Χίτλερ) την 30^η Ιανουαρίου 1933 ορκίζεται καγκελάριος της παραπαίουσας δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Μετά τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ, ο οποίος μάλλον ήταν έργο των Ναζί, αλλά αποδόθηκε σε συνωμοσία του κομμουνιστικού κόμματος, ακολούθησε η απαγόρευση του προαναφερομένου κόμματος, η κατάργηση της ελευθεροτυπίας και μετά από μια ταραχώδη εκλογική διαδικασία το Ναζιστικό Κόμμα εξασφαλίζει το 44% της λαϊκής ψήφου. Άμεσα ο Χίτλερ αποσπά έκτακτες εξουσίες από τη Βουλή και έκτοτε κυβερνά ως Φύρερ του Γερμανικού Ράιχ.⁴²

Το «όνειδος» του Νοεμβρίου του '18, ήτοι η γερμανική ήττα στον Μεγάλο Πόλεμο, σε συνδυασμό με τη μεγάλη ύφεση που είχε ως αποτέλεσμα το κραχ του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης το 1929, οδήγησαν πολλούς Γερμανούς στην οικονομική εξαθλίωση. Η απόσυρση των αμερικανικών κεφαλαίων, στα οποία στηρίζονταν η γερμανική οικονομία στον Μεσοπόλεμο, οδήγησε εκατομμύρια Γερμανούς στην ανεργία και την ανέχεια, ενώ και επιχειρηματικοί κύκλοι είχαν τεράστιες απώλειες στα κέρδη τους. Αυτήν ήταν η βάση πάνω στην οποία το NSDAP στήριξε την εκλογική του άνοδο και τελικά την κατάληψη της εξουσίας. Οι Γερμανοί επιθυμούσαν διακαώς τον οποιοδήποτε θα ανόρθωνε την οικονομία και θα έπαιρνε εκδίκηση για τις ταπεινώσεις που υπέστη ο γερμανικός λαός, συνέπεια του Μεγάλου Πολέμου.⁴³

Ο Αδόλφος Χίτλερ ήδη από το 1925, οπότε συνέγραψε την αυτοβιογραφία – πολιτικό μανιφέστο του, «Ο Αγών Μου», είχε θέσει τις βάσεις της επεκτατικής πολιτικής που θα ακολουθήσει, όταν θα αναλάμβανε τα ηνία της εξουσίας. Η επέκταση στην Ανατολή για την απόκτηση ζωτικού χώρου για το γερμανικό έθνος (Lebensraum) και η παράλληλη προσάρτηση εδαφών, στα οποία διαβιούν Γερμανοί, με πρωταρχικό στόχο το Anschluss με την Αυστρία, κάτι το οποίο απαγόρευαν οι Βερσαλλίες, ήταν βασικές του προτεραιότητες. Χαρακτηριστική η ρήση του: «*Άνθρωποι του ιδίου αίματος θα έπρεπε*

⁴² Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 348-350

⁴³ Bernstein Serge & Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης, τόμ. 3, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 74
[27]

να είναι στο ίδιο Ράιχ».⁴⁴ Μέσα από μια πολιτική που ευνοούσε τις επενδύσεις, με τον κατάλληλο κρατικό παρεμβατισμό και της φυσικής και πολιτικής εξόντωσης των ναζί που ονειρευόντουσαν μια δεύτερη επανάσταση μέσα στο ναζιστικό κόμμα που θα απομάκρυνε την Γερμανία από τον καπιταλισμό, η Γερμανία κατόρθωσε να θέσει στέρεες βάσεις στην προσπάθειά της για οικονομική αυτάρκεια. Με αυτόν τον τρόπο μπόρεσε να διαθέσει μεγάλα τμήματα του προϋπολογισμού στον επαναξοπλισμό της Γερμανίας.⁴⁵ Σύμφωνα με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών ο γερμανικός στρατός ξηράς περιοριζόταν σε 100.000 στρατιώτες και 15.000 στο ναυτικό, ενώ η παραγωγή και η τεχνολογική στρατιωτική ανάπτυξη απαγορευόταν ρητά.⁴⁶

Με έντονο το στοιχείο του ρεβανσισμού και της ακύρωσης της Συνθήκης του 1919 ο Χίτλερ επιδόθηκε σε έναν οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό αγώνα για την ανατροπή του status quo στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Απώτερος στόχος φυσικά ήταν η περαιτέρω εξάπλωση της γερμανικής επιρροής στον οικονομικό και εδαφικό τομέα, κυρίως προς την ανατολή, σε μια αναστήλωση του Μπρεστ – Λιτοφσκ. Οι Γερμανοί έπρεπε να ναι αυτάρκεις, εκμεταλλευόμενοι τους οικονομικούς πόρους της ανατολής, ιδίως τον σιτοβολώνα της Ουκρανίας και τα πετρέλαια των περιοχών αυτών.⁴⁷ Ένα πρώτο δείγμα της πολιτικής που επρόκειτο να ακολουθήσει ο Φύρερ (μια πολιτική προκλήσεων και εναντίωσης στη Συνθήκη Ειρήνης του 1919) ήταν η απόπειρα κατάληψης της εξουσίας στην Αυστρία από τους τοπικούς εθνικοσοσιαλιστές, με απώτερο στόχο την προσάρτηση της χώρας στο Γερμανικό Ράιχ. Υπήρξε μάλιστα και η δολοφονία του εκεί καγκελαρίου Ντόλφους το 1934, μολονότι τελικώς η προσάρτηση δεν ευοδώθηκε τότε, αλλά τέσσερα χρόνια αργότερα.⁴⁸

Τα επόμενα χρόνια ο γερμανικός ρεβανσισμός εντάθηκε. Η Βέρμαχτ (γερμανικές ένοπλες δυνάμεις) επαναξοπλίστηκε, η κοιλάδα του Ρουρ (Ρηνανία) κατελήφθη από τα γερμανικά στρατεύματα κατά παράβαση της Συνθήκης των Βερσαλλιών το 1935, οι γερμανο -ιαπωνικές σχέσεις συσφίχθηκαν βάσει του συμφώνου αντι-κομιντέρν που συνυπέγραψαν το 1936, η γερμανική λεγεώνα του Κόνδωρα συμμετείχε στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο υπέρ των εθνικιστών του Φράνκο (Καουντίγιο) και τελικώς τον Μάρτιο του 1938, ύστερα από δολοπλοκίες και ασφυκτικές πιέσεις ο Αυστριακός καγκελάριος Σούσνιγκ υπέκυψε στις απαιτήσεις του Βερολίνου και η Αυστρία έγινε μέλος του Γ΄

⁴⁴ Antony Beevor, *Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 2012, σελ. 24

⁴⁵ Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2004, σελ. 133-136

⁴⁶ Max Hantke and Mark Spoerer, « The imposed gift of Versailles: the fiscal effects of restricting the size of Germany's armed forces, 1924–9», *Economic History Review*, Ηνωμένο Βασίλειο 2010, τεύχος 63, σελ. 849-864

⁴⁷ Beevor, ό.π., σελ. 24-25

⁴⁸ Σαράντος Καργάκος, *2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος*, Περί Τεχνών, Αθήνα 2017, σελ. 191

Ράιχ. Επιπλέον, με το «Χαλύβδινο» Σύμφωνο του 1939 Γερμανία και Ιταλία σφράγισαν από κοινού τη μοίρα τους για τον επερχόμενο πόλεμο.⁴⁹

Η πρώτη ευρωπαϊκή κρίση ξέσπασε όταν η ακόρεστη όρεξη του Φύρερ έβαλε στο στόχαστρο την Τσεχοσλοβακία. Εκεί Βρετανία και Γαλλία αποφάσισαν να βάλουν «φρένο» στις απαιτήσεις του Χίτλερ, ο οποίος με την πρόφαση της προστασίας της γερμανικής μειονότητας της Σουδητίας ήθελε να εισβάλλει στην Τσεχοσλοβακία. Ο Χίτλερ φαινόταν αποφασισμένος να διεκδικήσει μέχρις εσχάτων αυτά που απαιτούσε. Ήδη είχε διατάξει την κινητοποίηση στρατευμάτων στα σύνορα με την Τσεχοσλοβακία και ήταν σχεδόν βέβαιο ότι Πολωνία και Ουγγαρία θα τον υποστήριζαν σε μια μαζική εισβολή στην χώρα. Γαλλία και Βρετανία δεν ήταν ακόμη έτοιμες για έναν ολοκληρωτικό πόλεμο και έτσι το πνεύμα του κατευνασμού κυριάρχησε για μια ακόμη φορά. Με τη διαμεσολάβηση του Μουσολίνι στις 30 Σεπτεμβρίου του 1938 στο Μόναχο υπογράφεται από όλες τις δυνάμεις (πλην της ΕΣΣΔ) ο διαμελισμός της Τσεχοσλοβακίας.⁵⁰

Το καλοκαίρι του 1939 οι ζυμώσεις ανάμεσα στις δημοκρατίες της Δύσης (Αγγλία και Γαλλία), Γερμανία και Σοβιετική Ένωση ήταν εντονότερες. Ο Χίτλερ προφανώς ήταν ανήσυχος από μια ενδεχόμενη συνθήκη μεταξύ Δυτικών και του ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης, Στάλιν, η οποία θα έθετε σε κίνδυνο το σχέδιο «Λευκή», την στρατιωτική επιχείρηση της Βέρμαχτ εναντίον της Πολωνίας. Ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών Γιοακίμ Φον Ρίμπεντροπ είχε ήδη κάνει κρούση σε σοβιετικούς διαύλους για μια πιθανή γερμανοσοβιετική συνεννόηση, ωστόσο οι Ρώσοι δεν είχαν καταλήξει ακόμα σε ποιο στρατόπεδο θα εντάσσονταν. Μετά από αμφιταλαντεύσεις και νευρικότητα, τελικώς ο Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών Μολότοφ κάλεσε τον Γερμανό ομόλογό του στην Μόσχα για συζητήσεις την 22^α Αυγούστου 1939. Τελικώς μεταξύ των δύο χωρών υπογράφηκε Συμφωνία, ενώ οι Βρετανοί στις 24 Αυγούστου διατύπωναν επίσημα τη θέση τους ότι θα τιμούσαν τις εγγυήσεις τους έναντι της Πολωνίας, κάνοντας έτσι τον πόλεμο αναπόφευκτο.⁵¹ Ο Χίτλερ οδηγήθηκε σε αυτή του την κίνηση, να προσεταιριστεί τον θανάσιμο εχθρό του τον μπολσεβικισμό, πρώτον για να απενεργοποιήσει την αγγλογαλλική προσέγγιση με τον Στάλιν που είχε λάβει χώρα με την προσάρτηση της Τσεχοσλοβακίας στο Ράιχ, δεύτερον για να εξασφαλίσει χρήσιμους πόρους για την γερμανική πολεμική προσπάθεια (δημητριακά, κάρβουνο, ξυλεία, μόλυβδο) και τρίτον να αποφύγει την εμπλοκή σε έναν διμέτωπο αγώνα όπως έγινε το 1914 στον Μεγάλο Πόλεμο. Επιπλέον, υπογράφηκε και ένα μυστικό πρωτόκολλο ανάμεσα στις δύο χώρες που στην ουσία μοίραζε την ανατολική Ευρώπη

⁴⁹ Miller, ό.π., σελ. 594-608

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 606-607

⁵¹ Irving David, *Ο πόλεμος του Χίτλερ*, τόμος Α', Γκοβόστη, Αθήνα 2003, σελ. 267-286

σε σφαίρες επιρροές μεταξύ τους και αφαιρούσαν την Πολωνία από τον χάρτη, μοιράζοντας τα εδάφη της.⁵² Η βρετανική κοινή γνώμη έμεινε εμβρόντητη από την «ανίερη» αυτή συμμαχία, διατυμπανίζοντας παράλληλα ότι θα τηρήσει στο ακέραιο τις δεσμεύσεις της απέναντι στην ακεραιότητα του πολωνικού κράτους.⁵³

Την 1^η Σεπτεμβρίου 1939 ο κύβος ερρίφθη. Στρατεύματα της Βέρμαχτ εισέβαλλαν στην Πολωνία και μέσα σε 26 ημέρες καταλαμβάνουν τη Βαρσοβία. Ταυτόχρονα (στο πνεύμα του Συμφώνου Μολότοφ – Ρίμπεντροπ) η Σοβιετική Ένωση στις 17 Σεπτεμβρίου εισβάλλει από τα ανατολικά της πολωνικής επικράτειας και καταλαμβάνει τη Δυτική Ουκρανία και Λευκορωσία. Ο ποταμός Μπουκ αποτέλεσε το νέο σύνορο μεταξύ των δύο εισβολέων. Για περίπου 8 μήνες ακολούθησε ο λεγόμενος «παράξενος» πόλεμος, καθώς δεν υπήρχαν πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ του Ράιχ και των Δυτικών Δυνάμεων (Αγγλία και Γαλλία), οι οποίες την 3^η Σεπτεμβρίου κήρυξαν τον πόλεμο στον Χίτλερ. Αρχές Απριλίου του 1940 με μια παράτολμη αμφίβια επιχείρηση οι Γερμανοί εισβάλλουν στη Νορβηγία και ταυτόχρονα στη Δανία, τις οποίες κατακτούν, ενώ στις 10 Μαΐου 1940 ξεκινά η επιχείρηση «Κίτρινη» που περιλάμβανε κατάληψη των Κάτω Χωρών, καθώς και εισβολή της Βέρμαχτ από το δάσος των Αρδεννών στην γαλλική επικράτεια. Χάρη στο πρωτοποριακό σχέδιο του Έριχ Φον Μάνσταιν οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις θα εκμηδενίσουν τον γαλλοβρετανικό στρατό και την 22^α Ιουνίου του ίδιου έτους οι Γάλλοι θα υπογράψουν την παράδοση των γαλλικών όπλων στο Γ' Ράιχ. Ο Χίτλερ θα επιχειρήσει να καθυποτάξει και την Αγγλία με συνεχείς αεροπορικές επιθέσεις, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν κατέστη εφικτό και η επιχείρηση «Θαλάσσιος Λέων» θα αναβληθεί επ' αόριστον. Η Αγγλία για μια ακόμη φορά στην παγκόσμια ιστορία αποτέλεσε ένα εμπόδιο απροσπείλαστο για κάθε επίδοξο κοσμοκράτορα. Το βλέμμα του Φύρερ είχε ήδη στραφεί στην ανατολή και μετά από μια νικηφόρα εκστρατεία στα Βαλκάνια όπου η Βέρμαχτ θα επεκτείνει τα σύνορα του Ράιχ έως την Κρήτη, η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία ήταν έτοιμη για το ιερό δισκοπότηρό της: τη μάχη έναντι στον μολσεβικισμό.⁵⁴

2. Η Σοβιετική Ένωση

Η μεγάλη επανάσταση που έλαβε χώρα κατά του τσάρου το 1917 έφερε στο προσκήνιο μια δυναμική ομάδα που επικράτησε εν τέλει στην σύγχρονη Ρωσία: τους μολσεβίκους υπό τον Βλαντιμίρ Λένιν. Η κυριαρχία μιας τόσο ριζοσπαστικής ομάδας

⁵² Leaman, J., «The Treaty of Non-Aggression between Germany and the USSR, August 1939—Old Myths, New Myths, and Reinterpretations», *German History*, Τεύχος 12, Οξφόρδη Απρίλιος 1994, Σελ. 250–258

⁵³ «Germany and Russia sign -10- Year Pact», *Daily News*, Λονδίνο 24 Αυγούστου 1939, σελ. 1

⁵⁴ Ραιημόν Καρτιέ, Ονίνστον Τσώρτσιλ, Ντε Γκωλ, *Εικονογραφημένη Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, Εκδόσεις Δάρεμα, Αθήνα 1970, σελ. 38-191

επαναστατών, η εξολόθρευση της δυναστείας των Ρομανόφ και η υπογραφή της συνθήκης του Μπρεστ – Λιτόφσκ που έβγαλε τη Ρωσία από τον Μεγάλο Πόλεμο, οδήγησαν τους Συμμάχους σε εμπλοκή στα εσωτερικά της χώρας. Η εκστρατεία της Κριμαίας το 1919 οδήγησε σε παταγώδη αποτυχία, ενώ εξελισσόταν εμφύλιος πόλεμος στη Ρωσία μεταξύ μπολσεβίκων και «λευκών». Η επικράτηση των πρώτων θα έθετε τις βάσεις για την κυριαρχία τους στη σύγχρονη Ρωσία.⁵⁵

Μετά τον θάνατο του Λένιν δύο ήταν οι φατρίες εντός του κομμουνιστικού κόμματος που διεκδικούσαν τη διαδοχή του: η πιο μετριοπαθής με επικεφαλής τον Ιωσήφ Στάλιν και η πιο ριζοσπαστικά αριστερή υπό τον Λέοντα Τρότσκι. Ο μεν πρώτος θα επικρατήσει και θα εφαρμόσει μια πολιτική κολεκτιβοποίησης της αγροτικής παραγωγής, διαλύοντας την πιο εύπορη τάξη των χωρικών τους «κουλάκους» και από τις αρχές του 1930 θα θέσει τις βάσεις για τον πλήρη εκβιομηχανισμό της Σοβιετικής Ένωσης. Παράλληλα οι αντιφρονούντες του καθεστώτος θα εκτοπίζονταν με συνοπτικές διαδικασίες είτε στη Σιβηρία είτε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ δεν έλειψαν και οι περιπτώσεις άμεσων εκτελέσεων.⁵⁶ Η Σοβιετική Ένωση από το 1930 και έπειτα μεταμορφώθηκε σε ένα κράτος προσωποπαγές, όπου την άμεση εποπτεία ασκούσε ο Στάλιν, ο οποίος δε δίστασε να προχωρήσει σε εκκαθάριση των πολιτικών του αντιπάλων όπως των Μπουχάριν και Σοκόλνικωφ. Ουσιαστικά ο Στάλιν θα ασκήσει δικτατορική εξουσία μέσω ενός μηχανισμού που με την τρομοκρατία, τις εκκαθαρίσεις και τον απόλυτο έλεγχο στην πολιτική ζωή της χώρας θα κυριαρχούσε έως τον θάνατό του.⁵⁷ Με τη βοήθεια της μυστικής υπηρεσίας του σταλινικού καθεστώτος (NKVD) οι διώξεις επεκτάθηκαν σε όλο την ρωσική κοινωνία. Στον στρατό μισοί από τους αξιωματικούς και το 90% από τους στρατηγούς είχαν εκκαθαριστεί μέχρι το 1938, κάνοντας έτσι εύκολο τον έλεγχό του από τον Στάλιν, δημιουργώντας όμως παράλληλα πρόβλημα στη διοίκησή του στον επερχόμενο πόλεμο.⁵⁸

Στην εξωτερική της πολιτική η Σοβιετική Ένωση υπό τον Στάλιν βγήκε από τη διεθνή απομόνωση το 1933, με την προσχώρησή της στην Κοινωνία των Εθνών. Αισθάνθηκε γρήγορα τη δυναμική – μιλιταριστική άνοδο του ναζιστικού καθεστώτος, γι' αυτό προσπάθησε να συνδιαλλαγεί με τις Δυτικές Δυνάμεις, υπογράφοντας και συνθήκη με τη Γαλλική Δημοκρατία. Οι Δυτικοί όμως (και ιδίως οι Άγγλοι) αντιμετώπιζαν με καχυποψία τα Σοβιέτ. Ουσιαστικά υπήρχε μια ιδεολογική πάλη μεταξύ Δυτικών και Σοβιετικών: από τη μία ο ιμπεριαλισμός των πρώτων και ο

⁵⁵ Michael Jabara Carley, «Allied Intervention and the Russian Civil War, 1917–1922», *The International History Review*, τεύχος 11, Η.Π.Α. 1989, σελ. 689-713

⁵⁶ Mazower, ό.π., σελ. 123-126

⁵⁷ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία*, Τόμος Β, Σιδέρης, Αθήνα 1997, σελ. 335-336

⁵⁸ Miller, ό.π., σελ. 551

κομμουνισμός των δευτέρων. Η καχυποψία ήταν αμοιβαία και ουσιαστικά η αγγλική πολιτική στόχευε στο να στρέψει τον γερμανικό κίνδυνο στα ανατολικά, θωρακίζοντας τα δυτικά σύνορα του Ράιχ με συμφωνίες και κατευνασμό. Η Σοβιετική Ένωση δε λογιζόταν ως μια δύναμη που θα έπρεπε να υπολογίζεται στη χάραξη διεθνών πολιτικών και για αυτό τον λόγο δεν προσκλήθηκε στο Μόναχο το 1938. Προσπάθειες για συνεννόηση μεταξύ Δυτικών και Στάλιν έλαβαν χώρα όλο το 1939, όταν ξαφνικά οι άκαρπες συναντήσεις των στρατιωτικών αποστολών Γαλλίας και Αγγλίας με τους Σοβιετικούς, η άρνησή τους για οποιαδήποτε δέσμευση σε στρατιωτική συμμαχία και διέλευση σοβιετικών στρατευμάτων από τα εδάφη της Πολωνίας και της Ρουμανίας, στρέφουν τη σοβιετική ηγεσία σε ένα σύμφωνο μη επίθεσης με τη Ναζιστική Γερμανία. Η Σοβιετική Ένωση δεν ήταν ακόμα έτοιμη για γενικευμένο πόλεμο και η στρατιωτική ανωτερότητα των Γερμανών δεν επέτρεψε στον Στάλιν να ρισκάρει μια αναμέτρηση με τον Χίτλερ χωρίς την υποστήριξη των Δυτικών.⁵⁹

Επιπλέον, οι Σοβιετικοί πέρα από τον φόβο του Ράιχ στα δυτικά τους σύνορα, είχαν και τον φόβο στα ανατολικά από το ισχυρό милитаристικό ιαπωνικό καθεστώς. Οι Ιάπωνες, οι οποίοι είχαν επιβληθεί στην Μαντζουρία και είχαν υπό τον ουσιαστικό τους έλεγχο ολόκληρη την Κίνα, βρίσκονταν μια ανάσα από τη σοβιετική μεθόριο και είχαν εμπλακεί και σε πολεμική αναμέτρηση με τα σοβιετικά στρατεύματα στην Μογγολία. Αυτή η εκ των ανατολών απειλή ανάγκαζε τον Στάλιν να διατηρεί αρκετά στρατεύματα στις ανατολικές του επαρχίες. Παράλληλα ένα πενταετές σχέδιο ανάπτυξης της σοβιετικής οικονομίας έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στον σοβιετικό στρατό, ο οποίος ετοιμαζόταν αργά και σταθερά για την αναπόφευκτη σύγκρουση.⁶⁰

Μετά την κατάληψη της ανατολικής Πολωνίας, συνέπεια του σοβιετικογερμανικού συμφώνου, διένεξη ξέσπασε μεταξύ Φινλανδίας και Ρωσίας. Οι απαιτήσεις του Στάλιν από τους Φινλανδούς οδήγησε σε πολεμική σύρραξη την 20^η Νοεμβρίου 1939 μεταξύ των δύο χωρών. Μετά την κατάληψη της Πολωνίας οι Σοβιετικοί εμφανίστηκαν ως προστάτες των Βαλτικών κρατών. Με συμφωνίες που υπογράφηκαν με Λιθουανία, Λετονία και Εστονία ουσιαστικά κατοχύρωναν την στρατιωτική τους παρουσία και υπεροχή στην περιοχή. Η Φινλανδία όμως δε θέλησε, μολονότι έκανε κάποιες παραχωρήσεις, να υποταχθεί στη θέληση του Στάλιν και έτσι έλαβε χώρα η πολεμική αναμέτρηση των δύο χωρών. Οι Σοβιετικοί αναγκάστηκαν να ρίξουν στην μάχη ισχυρά στρατεύματα, προκειμένου να κάμψουν την αντίσταση των Φινλανδών και παρά τη νίκη

⁵⁹ Jean Elleinstein, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*, Τόμος Β', Θεμέλιο, Αθήνα 1977, σελ. 13-28

⁶⁰ G.K. Zhukov, *The memoirs of Marshal Zhukov*, Jonathan Cape LTD, Λονδίνο 1971, σελ. 147-193

που επέτυχαν, φανερώθηκε η στρατιωτική τους αδυναμία, ενισχύοντας την πεποίθηση του Χίτλερ για το ανέτοιμο της ρωσικής πολεμικής μηχανής.⁶¹

3. Στον δρόμο για την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση

«{...} γι' αυτό εμείς οι Εθνικοσοσιαλιστές συνειδητά τραβάμε μια γραμμή κάτω από τα σχέδια της προπολεμικής μας εξωτερικής πολιτικής, {...} βάζουμε τέλος στην ατελείωτη γερμανική πορεία προς τον Νότο και τη Δύση και στρέφουμε το βλέμμα μας προς την Ανατολή {...} Αν μιλάμε σήμερα για νέες εκτάσεις στην Ευρώπη, έχουμε κατά νου τη Ρωσία και τα υποτελή της παραμεθόρια κράτη».⁶² Αυτά ήταν τα λόγια του Αδόλφου Χίτλερ όπως αποτυπώθηκαν στο πολιτικό μανιφέστο του που συνέγραψε δεκαπέντε χρόνια πριν την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Φυσικά οι εκτάσεις αυτές θα εμπεριέχονταν στο νέο γερμανικό Ράιχ μέσω στρατιωτικής επιβολής, σκοπός της οποίας θα ήταν η αυτάρκεια σε αγαθά και φυσικούς πόρους για τους Αρίους του Ράιχ, ενώ ο τοπικός πληθυσμός στις νεοκατακτηθείσες περιοχές θα είχε ρόλο σκλάβου ή στη χειρότερη θα εξουδετερωνόταν.⁶³

Η επερχόμενη εισβολή είχε ήδη σχεδιαστεί στο μυαλό του Φύρερ. Μετά τη συμφωνία με την Ρωσία, ο Στάλιν έδειξε αχόρταγος ως προς την εδαφική αφαίμαξη περιοχών της ανατολικής Ευρώπης. Κατέλαβε τις Βαλτικές χώρες, εισέβαλε στην Φινλανδία, κατέλαβε τη Βεσσαραβία στη Ρουμανία, αναγκάζοντας τον Χίτλερ να εγγυηθεί τη ρουμανική ανεξαρτησία. Η ολοένα και μεγαλύτερη ένταση ανάμεσα στις ρωσογερμανικές σχέσεις ανάγκασε τον Χίτλερ να καλέσει τον Μολότοφ στο Βερολίνο για διαπραγματεύσεις, τον Νοέμβριο του 1940. Εκεί ο Μολότοφ θα κάνει προτάσεις στον Χίτλερ που θα τον εξοργίσουν, απαιτώντας την Φινλανδία, βάσεις σε Ρουμανία, Βουλγαρία και Δαρδανέλια, αυξάνοντας την πεποίθησή του ότι ο πόλεμος ήταν αναπόφευκτος.⁶⁴ Ο Χίτλερ κάλεσε τον Μολότοφ στο Βερολίνο με απώτερο στόχο να εντάξει τη Σοβιετική Ένωση σε ένα ευρύτερο αντιβρετανικό μέτωπο.⁶⁵ Τον Οκτώβριο του 1940 υπήρχαν έντονες συζητήσεις στο Γερμανικό Επιτελείο για τη συγκρότηση ενός μετώπου ενάντια στη Βρετανία από τις Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία, Ρωσία, Ιαπωνία και Ράιχ, κάτι τέτοιο όμως δεν ευοδώθηκε.⁶⁶

⁶¹ Raymond Cartier, *Ιστορία Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου Τόμος Πρώτος*, Πάπυρος, Αθήνα 1995, σελ. 34-37

⁶² Αδόλφος Χίτλερ, *Ο Αγών Μου*, Κάκτος, Αθήνα 2006, σελ. 823-824

⁶³ Thomas Wieland, «Autarky and Lebensraum. The political agenda of academic plant breeding in Nazi Germany», *Journal of History of Science and Technology*, τεύχος 3, Λισαβόνα 2009, σελ. 14-34

⁶⁴ Heinz Guderian, *Panzer leader*, Da Capo Press, Νέα Υόρκη 1996, σελ. 140-141

⁶⁵ Franz Halder, *War Journal*, Office of Chief of Counsel for War Crimes, Office of Military Government for Germany (OMGUS) 1948, Vol. 5, σελ. 2

⁶⁶ Alastair Parker, *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Θύραθεν, Αθήνα 2004, σελ. 93-95

Αμέσως μετά την επίσκεψη Μολότοφ στο Βερολίνο εκπονήθηκε η νέα οδηγία σε όλα τα υψηλόβαθμα στρατιωτικά στελέχη της Βέρμαχτ: η επιχείρηση Μπαρμπαρόσα, η στρατιωτική εισβολή στη Σοβιετική Ένωση. Όπως εξήγησε στον Αρχιστράτηγο Μπράουχιτς και τον Αρχηγό του Επιτελείου Χάλντερ η ήττα της Βρετανίας μπορεί να πάρει αρκετό καιρό, αν όμως η Ρωσία τεθεί εκτός μάχης, οι Βρετανοί θα χάσουν το οποιοδήποτε στήριγμα είχαν και η Γερμανία θα είχε τον έλεγχο όλων των πολύτιμων πόρων της αχανούς αυτής χώρας. Η προετοιμασία για την επιχείρηση σύμφωνα με τις οδηγίες του Φύρερ θα έπρεπε να ολοκληρωθεί ως την 15^η Μαΐου 1941. Ο Στάλιν δεν πίστευε πως οι Γερμανοί, οι οποίοι δεν είχαν καταφέρει να συντρίψουν τη Βρετανία, θα επιχειρούσαν μια εισβολή στη χώρα του, ανοίγοντας ένα δεύτερο μέτωπο στα ανατολικά. Επιπλέον, ο Στάλιν φρόντιζε να προμηθεύει επαρκώς το Ράιχ με όλους τους πόρους που είχαν συμφωνηθεί στην ώρα τους.⁶⁷ Φωνές που υποδεικνύαν ότι ο Χίτλερ ετοίμαζε επίθεση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης πλήθαιναν, πλην όμως ο Στάλιν δεν έδειχνε να τις λαμβάνει σοβαρά υπ' όψιν του. Ο αγγλικός τύπος τροφοδοτούσε αυτήν την εντύπωση λίγο πριν την έναρξη της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, ότι ο Χίτλερ θα στρεφόταν ενάντια στη Ρωσία, εγκαταλείποντας την προσπάθειά του για υποταγή της Βρετανίας.⁶⁸ Υπήρχε βέβαια και η πεποίθηση ότι όλη αυτή η θεωρία περί εισβολής του Φύρερ ήταν μια μεγάλη μπλόφα που σκοπό είχε να συνετίσει τον Στάλιν στις απαιτήσεις του, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι το ζήτημα της εισβολής ήταν αμφιλεγόμενο μέχρι την ημέρα εκκίνησής της: την 22^η Ιουνίου 1941.⁶⁹

⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 92-97

⁶⁸ «Whispers and Echoes War», *Newquay Express and Cornwall County Chronicle*, Κορνγουόλ 29 Μαΐου 1941, σελ. 5

⁶⁹ «Is it a bluff?», *Civil & Military Gazette (Lahore)*, Λαχώρα 22 Ιουνίου 1941, σελ. 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η εισβολή στη Σοβιετική Ένωση

1. Από τον «Μπαρμπαρόσα» στον «Τυφώνα»

Πριν την έναρξη της επιχείρησης εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, με την κωδική ονομασία «Μπαρμπαρόσα» ο Φύρερ είχε ακόμη ένα ανοιχτό μέτωπο με την Βρετανία, διεξάγοντας δύο επιχειρήσεις σε στεριά και θάλασσα εναντίον της: στην μεν πρώτη είχε αναθέσει στον στρατηγό Ρόμελ την προώθηση γερμανικών και ιταλικών στρατευμάτων στην Βόρεια Αφρική, προς αναχαίτιση της εκεί βρετανικής επιρροής και με έναν υποβρυχιακό πόλεμο που στόχο είχε να γονατίσει την αγγλική οικονομία, στην επονομαζόμενη Μάχη του Ατλαντικού.⁷⁰

Ο Χίτλερ και το Γενικό Επιτελείο του χώρισαν το στράτευμα σε τρεις σχηματισμούς. Την ομάδα στρατιών Νότος, υπό τον Στρατάρχη Γκερτ Φον Ρούνστεντ, την ομάδα στρατιών Κέντρο, υπό τον Στρατάρχη Φέντορ Φον Μποκ και την ομάδα στρατιών Βορράς, υπό τον Στρατάρχη Ρίττερ Φον Λέεμπ. Στόχος των στρατιών αυτών ήταν να κατατροπώσουν τις εχθρικές στρατιές που βρισκόντουσαν πλησίον των συνόρων, περικυκλώνοντάς τις, ενώ οι μηχανοκίνητες μονάδες των γερμανικών Panzer θα προωθούνταν βαθιά στην ενδοχώρα με απώτερο σκοπό να εμποδίσουν τη δημιουργία νέων γραμμών άμυνας.⁷¹ Για τον σκοπό αυτών είχαν συγκεντρωθεί 148 μεραρχίες από τη Βαλτική μέχρι τα Βαλκάνια που αποτελούνταν από σχεδόν 3 εκατομμύρια στρατιώτες, 3.000 Panzer (άρματα μάχης), 600.000 φορτηγά και άλλα τόσα άλογα, σχεδόν 7.000 πυροβόλα και 2.500 αεροσκάφη κάθε είδους. Στόχος της Βόρειας Στρατιάς ήταν το Λένινγκραντ, της Νότιας το Κίεβο, ενώ της Κεντρικής η Μόσχα. Στα χαρτιά τουλάχιστον η Βέρμαχτ είχε να αντιμετωπίσει 170 μεραρχίες του σοβιετικού στρατού, επταπλάσιο αριθμό танк και πενταπλάσιο αριθμό αεροσκαφών, αμφιβόλου όμως ποιότητας και τεχνολογίας.⁷² Συνεπικουρικά στην εισβολή της Γερμανίας στον ρωσικό κολοσσό θα λάμβαναν μέρος και δύο ρουμανικές στρατιές, τρεις ταχυκίνητες ουγγρικές ταξιαρχίες, η Σλοβακία θα προσέφερε δύο και η Φινλανδία με δεκαέξι μεραρχίες από τον βορρά.⁷³

Η Βέρμαχτ είχε πετύχει τον απόλυτο αιφνιδιασμό στις ρωσικές γραμμές. Η αντίσταση που προέβαλαν τα σοβιετικά στρατεύματα στα σύνορα ήταν ασυντόνιστη. Την πρώτη κιόλας μέρα απωθήθηκαν δέκα με δώδεκα χιλιόμετρα στο σύνολο του μετώπου, ενώ 850 περίπου σοβιετικά αεροσκάφη καταστράφηκαν στο έδαφος, χωρίς να

⁷⁰ Bernstein & Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμ. 3, ό.π., σελ. 115

⁷¹ Guderian, ό.π., σελ. 145

⁷² Jonathan Dimbleby, *Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα – Πως ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο*, Ψυχογιός, Αθήνα 2023, σελ. 213-224

⁷³ Cartier, ό.π., σελ. 229

προλάβουν καν να απογειωθούν.⁷⁴ Ομολογουμένως, τα πρώτα δείγματα της γερμανικής πολεμικής μηχανής ήταν εντυπωσιακά. Μέσα σε μια εβδομάδα οι γερμανικές δυνάμεις είχαν προωθηθεί μέχρι το Μινσκ, αιχμαλωτίζοντας σχεδόν 300.000 άνδρες του σοβιετικού στρατού, 2.500 τανκ και 1.500 πυροβόλα, ενώ στις 15 Ιουλίου η ομάδα στρατιών Κέντρο έφτανε στο Σμολένσκ, περικυκλώνοντας 100.000 άνδρες, με πλήθος τανκ και πυροβόλων.⁷⁵ Στις 8 Ιουλίου δόθηκαν από τον Φύρερ επιπλέον οδηγίες στις ομάδες στρατιών του. Στον Βορρά ο Λέεμπ θα έπρεπε να συνεχίσει την προώθησή του προς το Λένινγκραντ, πράγμα που το κατάφερνε με σχετική ευκολία και υπεροπλία απέναντι στους Σοβιετικούς. Στο κέντρο ο Μπोक με κίνηση «λαβίδα» θα έπρεπε να εξαλείψει τους τελευταίους θύλακες στα έλη Πρίπυετ, ανοίγοντας τον δρόμο για την Μόσχα, ενώ τα δύο Σώματα Στρατού Panzer των Χοτ και Γκουντέριαν θα έπρεπε να συνδράμουν τις ομάδες Στρατιών Βορρά και Νότου αντίστοιχα, προς επίτευξη των αντικειμενικών τους σκοπών. Το Λένινγκραντ και η Μόσχα θα έπρεπε να ισοπεδωθούν και να μην είναι κατοικήσιμες πόλεις, στερώντας έτσι τον μπολσεβικισμό από τα κέντρα τους.⁷⁶

Η σοβιετική ηγεσία ήταν εμφανώς παραλυμένη από την απροσδόκητη γερμανική επίθεση. Ο Στάλιν ήταν εμβρόντητος από την εισβολή, ενώ οι γραμμές επικοινωνίας της Μόσχας με τα στρατεύματα στα δυτικά σύνορα της επικράτειας είχαν αχρηστευθεί, από Γερμανούς σαμποτέρ. Η σύγχυση στο σοβιετικό στρατόπεδο ήταν εμφανής: ο στρατάρχης Τιμοσένκο ήταν στα χαρτιά ο ανώτατος διοικητής των σοβιετικών στρατευμάτων, πλην όμως ο Στάλιν επενέβαινε διαρκώς στις στρατιωτικές υποθέσεις, με τις εντολές συχνά να ήταν αλληλοσυγκρουόμενες και συχνά παράλογες. Άμεσα δόθηκαν εντολές για απόκρουση και εκδίωξη του εισβολέα από το ρωσικό έδαφος, όμως κάτι τέτοιο ήταν αν όχι ουτοπικό, τουλάχιστον ανέφικτο από την στιγμή που η σοβιετική ηγεσία δεν είχε ξεκάθαρη εικόνα του τι συνέβαινε στην πρώτη γραμμή.⁷⁷ Αφού ο Στάλιν έγινε επικεφαλής της Κρατικής Επιτροπής Άμυνας, ένα όργανο επιφορτισμένο με την καθοδήγηση του σοβιετικού κρατικού και στρατιωτικού μηχανισμού κατά τη διάρκεια του πολέμου, την 3^η Ιουλίου 1941 ο Στάλιν εκφώνησε έναν ένθερμο πατριωτικό λόγο στους πολίτες των Σοβιέτ. Με αυτόν πέτυχε κυρίως δύο πράγματα: πρώτον να χαλυβδώσει την κοινή γνώμη για τον πατριωτικό πόλεμο που θα διεξαχθεί στην «μητέρα – πατρίδα» και δεύτερον να εμφανιστεί ως ο απόλυτος ηγέτης που ήταν άξιος εμπιστοσύνης από το έθνος.⁷⁸

⁷⁴ Halder, ό.π., σελ. 161-163

⁷⁵ Parker, ό.π., σελ. 102

⁷⁶ Halder, ό.π., σελ. 211-212

⁷⁷ Zhukov, ό.π., σελ. 234-239

⁷⁸ Dimleby, ό.π., σελ. 264-266

Εν τω μεταξύ η γερμανική πολεμική μηχανή συνέχιζε την επέλασή της. Την 16^η Ιουλίου καταλήφθηκε το Σμολένσκ, μια σημαντική πόλη στο δρόμο για την Μόσχα. Η ομάδα στρατιών Κέντρο του Στρατάρχη Μποκ συνέχιζε την επέλασή της καταλαμβάνοντας δύο ακόμη σημαντικά στρατηγικά σημεία, την Έλννα και το Ρόσλαβ, ενώ έκδηλη ήταν η επιθυμία όλων των σημαντικών στρατηγών της κεντρικής στρατιάς της Βέρμαχτ για απ' ευθείας επίθεση στην Μόσχα, προκειμένου να καταληφθεί η καρδιά της Ρωσίας.⁷⁹ Αλλά ο Χίτλερ είχε διαφορετική οπτική από αυτή των στρατηγών του: ήθελε πάση θυσία να καταληφθεί το Λένινγκραντ στον βορρά και η Κριμαία και ο Καύκασος στον Νότο. Οι στόχοι του ήταν πρωτίστως οικονομικοί και μετά στρατιωτικοί. Για αυτόν τον λόγο αποδυνάμωσε την κεντρική του στρατιά, κατευθύνοντας την στρατιά Panzer του στρατηγού Χοτ στο Λένινγκραντ και την στρατιά Panzer του στρατηγού Γκουντέριαν στο Νότο για την κατάληψη ολόκληρης της Ουκρανίας.⁸⁰ Ο Χίτλερ φοβόταν τυχόν επίθεση στις πετρελαιοπηγές της Ρουμανίας από τους Σοβιετικούς από την Κριμαία, ήθελε απεγνωσμένα τις πρώτες ύλες και τον σιτοβολώνα της Ουκρανίας για τον εφοδιασμό του στρατού, αλλά πρωτίστως τη βιομηχανική περιοχή του Λένινγκραντ. Η Μόσχα προς το παρόν έπρεπε να περιμένει.⁸¹

Στον Νότο οι στρατιές Panzer των στρατηγών Κλάιστ και Γκουντέριαν εγκλώβισαν σχεδόν 700.000 στρατιώτες του Κόκκινου Στρατού στο Κίεβο, το οποίο την 16^η Σεπτεμβρίου 1941 έπεφτε στα χέρια του Ράιχ. Στον Βορρά ο Στρατάρχης Λέεμπ συνέχιζε την προέλασή του από τις Βαλτικές Χώρες προς το Λένινγκραντ. Συνάντησε μια κάποια αντίσταση στον οδικό άξονα για την πόλη, αλλά κυρίως η μορφολογία του εδάφους τον ανάγκασε να προελάσει αργά. Όταν εμφανίστηκαν από τον νότο τα panzer του Χοτ, την 8^η Σεπτεμβρίου 1941, η περικύκλωση του Λένινγκραντ είχε συντελεστεί. Η επικοινωνία της πόλης με την λοιπή σοβιετική επικράτεια είχε αποκοπεί διά ξηράς και μόνο διαμέσου της λίμνης Ladoga ήταν ικανός ο ανεφοδιασμός των κατοίκων και υπερασπιστών της πόλης.⁸²

Στις 2 Οκτωβρίου 1941 η τελική επίθεση εναντίον της Μόσχας ξεκινούσε με την κωδική ονομασία επιχείρηση «Τυφώνας». Η ομάδα στρατιών Κέντρου του Μποκ με εβδομήντα μεραρχίες και τρεις ομάδες τεθωρακισμένων, συνεπικουρούμενες από χιλιάδες πυροβόλα και μαχητικά αεροσκάφη, εξαπέλυσαν την επιχείρηση που θα έβαζε τέλος στο σοβιετικό κατεστημένο με την κατάληψη της πρωτεύουσάς του.⁸³ *«Ο Χίτλερ ρίχνει το σύνολο της Βέρμαχτ ενάντια στον Κόκκινο Στρατό, σε μια απελπισμένη νέα διπλή*

⁷⁹ Guderian, ό.π., σελ. 174-188

⁸⁰ Charles Messenger, *The Last Prussian: A Biography of Field Marshal Gerd von Rundstedt*, Pen and Sword Military, Ηνωμένο Βασίλειο 2012, σελ. 191

⁸¹ Guderian, ό.π., σελ. 189-190

⁸² Beevor, ό.π., σελ. 251-256

⁸³ Dimleby, ό.π., σελ. 426-428

πορεία προς την Μόσχα», ήταν ο τίτλος μιας βρετανικής εφημερίδας, όπως και των περισσότερων εκείνης της περιόδου.⁸⁴ Δύο ήταν τα κομβικής σημασίας εμπόδια στο δρόμο για την Μόσχα, εκεί όπου είχε συγκεντρωθεί το πλήθος των σοβιετικών δυνάμεων: στη Βιάζμα και στο Μπριάνσκ, που υπερασπιζόνταν από 1.000.000 περίπου δυνάμεις του Κόκκινου Στρατού.⁸⁵ Ήδη από τις 10 Οκτωβρίου ξεκίνησαν τα πρώτα χιόνια και οι πολύ χαμηλές θερμοκρασίες να κάνουν την εμφάνισή τους, πράγμα δυσάρεστο για τους επιτιθέμενους, οι οποίοι αφού περικύκλωσαν με επιτυχία τις ως άνω πόλεις, έσφιγγαν τον κλοιό στους αμυνόμενους για να παραδοθούν. Το ηθικό των Γερμανών από τις αλλεπάλληλες αλλαγές του καιρού είχε ήδη αρχίζει να κλονίζεται, καθώς αναρωτιόντουσαν τι θα απογίνουν στον χειμώνα που έρχεται. Την 14^η Οκτωβρίου η Βιάζμα θα πέσει στα χέρια της Βέρμαχτ, ενώ το Μπριάνσκ θα πέσει στις 18. Ο δρόμος προς την Τούλα, το τελευταίο προπύργιο πριν την Μόσχα ήταν ανοιχτός για την πολεμική μηχανή του Φύρερ.⁸⁶

Ο «στρατηγός» χειμώνας όμως έκανε την εμφάνισή του σε αυτή την κρίσιμη καμπή του πολέμου, αρχές του Νοεμβρίου του 1941. Η θερμοκρασία ξαφνικά έπεσε στους -8 βαθμούς Fahrenheit δυσκολεύοντας τόσο τις κινήσεις των αρμάτων μάχης τα οποία ακινητοποιήθηκαν, όσο και τους στρατιώτες οι οποίοι υπέφεραν από κρυοπαγήματα. Καμία σοβαρή επίθεση δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί σε βάρος του Κόκκινου Στρατού, οι οποίοι συνεχώς ενίσχυναν τα στρατεύματά τους περίξ της πρωτεύουσάς τους, προκαλώντας και δολιοφθορές σε γέφυρες και σε ότι θα μπορούσε να φανεί χρήσιμο στον γερμανικό στρατό για την περαιτέρω προώθησή του.⁸⁷ Την 16^η Νοεμβρίου οι Γερμανοί θα συνεχίσουν την προέλασή τους με αμείωτη ένταση και θα κατορθώσουν να φτάσουν σε απόσταση πενήντα χιλιομέτρων από τη σοβιετική πρωτεύουσα. Όμως πλέον πλήρωναν βαρύ φόρο αίματος, ενώ η έλλειψη χειμερινού εξοπλισμού ήταν φανερή. Ο Χίτλερ την 8^η Δεκεμβρίου παραδέχτηκε πως πλέον το Ράιχ δεν μπορούσε να συνεχίσει την περαιτέρω επιθετική του ενέργεια και έπρεπε να μεταπτώσει σε θέση άμυνας. Οι Σοβιετικοί ήδη από την 6^η Δεκεμβρίου είχαν ξεκινήσει την αντεπίθεσή τους.⁸⁸ Ο Σοβιετικός Στρατός είχε ήδη ενισχυθεί με 30 μεραρχίες, 1.000 άρματα μάχης και 1.000 αεροπλάνα, τα οποία αποδεσμεύτηκαν από τη σοβιετική ανατολή, όπου περίμεναν ενδεχόμενη επίθεση από τον αυτοκρατορικό ιαπωνικό στρατό, σύμμαχο του Φύρερ. Χάρη όμως στη δράση Ρίχαρντ Ζόργκε, ενός πράκτορα της Σοβιετικής Ένωσης στη γερμανική πρεσβεία στο Τόκιο, κατέστη σαφές ότι οι βλέψεις του милитаристικού

⁸⁴ «Everything», *Daily Record*, Σκωτία 7 Οκτωβρίου 1941, σελ. 1

⁸⁵ Dimleby, ό.π., σελ. 429

⁸⁶ Generalfeldmarschall Fedor von Bock, *The War Diary 1939-1945*, Schiffer Military History, Πενσυλβάνια 1997, σελ. 327-335

⁸⁷ Guderian, ό.π., σελ. 243-249

⁸⁸ Elleinstein, ό.π., σελ. 80

καθεστώς της Ιαπωνίας ήταν αλλού και όχι στη Ρωσία. Με αυτές τις δυνάμεις ο Στάλιν εξαπέλυσε δριμυιά επίθεση στη Βέρμαχτ, η οποία αναγκάστηκε να συμπτυχθεί για να αποφύγει ολοκληρωτική καταστροφή στον κεντρικό τομέα του μετώπου.⁸⁹

2. Επιχείρηση «Μπλε»

Πλέον ήταν φανερό ότι η ναζιστική πολεμική μηχανή είχε φτάσει στο τέλμα της, τουλάχιστον στο κεντρικό μέτωπο και η κατάκτηση της Μόσχας ήταν κάτι περισσότερο από ανέφικτη. Επιπλέον είχε συσπειρώσει τον σοβιετικό λαό εναντίον του εισβολέα, σε μια σταυροφορία εμπνευσμένη από πατριωτισμό που σκοπό είχε να εκδιώξει τους ναζί από το ρωσικό έδαφος.⁹⁰ Ο Χίτλερ είχε εκδώσει την 3^η Ιανουαρίου 1942 σχετική διαταγή που απαγόρευε κάθε περαιτέρω υποχώρηση της Βέρμαχτ. Ο σοβιετικός στρατός προσπαθούσε να διαρρήξει τις γερμανικές γραμμές, αλλά δεν κατόρθωσε παρόλες τις επιθέσεις του να εκδιώξει τους Γερμανούς, οι οποίοι κατόρθωσαν να τους ακινητοποιήσουν στην Βιάζμα, τουλάχιστον μέχρι το καλοκαίρι του 1942.⁹¹

Εν τω μεταξύ, εξ' αιτίας της αποτυχίας κατάληψης της Μόσχας, ο Φύρερ απέπεμψε τον αρχηγό του στρατού Στρατάρχη Μπράουχιτς, αναλαμβάνοντας ο ίδιος την αρχιστρατηγία, ενώ επίσης αντικατέστησε τον Στρατάρχη Μπoc των ομάδων στρατιών Κέντρο και τον ικανότατο στρατηγό των panzer Χάινς Γκουντέριαν. Μετά την ξαφνική επίθεση των Ιαπώνων στο Περλ Χάρμπορ εναντίον του αμερικανικού στόλου, ο Χίτλερ θα κηρύξει την 11^η Δεκεμβρίου 1941 τον πόλεμο και στις Η.Π.Α., προσθέτοντας επίσημα στους αντιπάλους του Ράιχ και τους Αμερικανούς.⁹² Την 5^η Απριλίου 1941 ο Χίτλερ υπογράφει την οδηγία 41, γνωστή ως επιχείρηση «Μπλε», που στόχο είχε το νότιο μέτωπο. Ο γερμανικός στρατός απέχει τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή 150 χιλιόμετρα από την Μόσχα, όμως ο Φύρερ επιλέγει να προωθηθεί στα νότια της Σοβιετικής Ένωσης, φτάνοντας μέχρι τον Καύκασο.⁹³ Στην νέα αυτή εκστρατεία θα συμμετείχαν εκτός από ρουμανικά και ουγγρικά στρατεύματα και δέκα επίλεκτες ιταλικές μεραρχίες, οι οποίες απεστάλησαν και τέθηκαν υπό τις διαταγές του στρατάρχη Μπoc, ο οποίος για λίγο μετατέθηκε στον νότο, μέχρις ότου εκδιωχθεί οριστικά από οποιαδήποτε διοίκηση στρατιάς. Ο Χίτλερ σε αυτήν την περίοδο του πολέμου εμφανίζεται αρκετά νευρικός, αναποφάσιστος και εκδίδει συνεχώς διαταγές τις οποίες

⁸⁹ tanea.gr, «Ο Γερμανός «Τζέιμς Μποντ» που έσωσε την ΕΣΣΔ από τη καταστροφή το '41», 22-9-2024, {<https://www.tanea.gr/2024/09/22/world/o-germanos-tzeims-mpont-pou-esose-tin-essd-apo-ti-katastrofi-to-41/>, ημερομηνία πρόσβασης: 6-12-2024}

⁹⁰ «Hitler's Lunacy», *Newcastle Journal*, Αγγλία 5 Ιανουαρίου 1942, σελ. 1

⁹¹ Zhukov, ό.π., σελ. 354-358

⁹² Beevor, ό.π., σελ. 314

⁹³ Cartier, ό.π., σελ. 364

εν συνεχεία ακυρώνει. Γενικά η ανάληψη της αρχιστρατηγίας από αυτόν δημιουργεί πρόβλημα στο στράτευμα, το οποίο συχνά βρίσκεται σε δύσκολη θέση από τις αποφάσεις του.⁹⁴

Η γερμανική επιθετική πρωτοβουλία ξεκίνησε με τους καλύτερους οιωνούς. Οι σχηματισμοί της Βέρμαχτ με αιχμή του δόρατος την στρατιά του στρατηγού Μάνσταιν (ο οποίος λίγο καιρό αργότερα θα προαχθεί σε Στρατάρχη) θα εκκαθαρίσει την χερσόνησο του Κερτς στον Νότο, ενώ στις αρχές Ιουλίου θα καταληφθεί το σημαντικό λιμάνι της Σεβαστούπολης. Με την κατάληψη του συνόλου της Κριμαίας και έπειτα από μια αποτυχημένη επιθετική ενέργεια των Σοβιετικών, η Βέρμαχτ θα προσθέσει σχεδόν 400.000 αιχμαλώτους στο ενεργητικό της, με εκατοντάδες αεροπλάνα, τανκς και πυροβόλων, θυμίζοντας τις επιτυχίες του καλοκαιριού του 1941. Από εκεί και πέρα ο Φύρερ θα διαπράξει ένα μοιραίο λάθος: κατευθύνοντας τα στρατεύματά του στον κομβικό άξονα της πόλης του Στάλινγκραντ, θα χωρίσει το στράτευμά του, οδηγώντας μέρος των στρατιών νότου της Βέρμαχτ στην προσπάθεια για κατάληψη του Καυκάσου (και των σημαντικών πετρελαιοπηγών που υπήρχαν εκεί) και έτερο μέρος για την κατάληψη του Στάλινγκραντ. Ο Γερμανός ηγέτης πίστευε ότι η διάταξη των δυνάμεών του επαρκούσε για τον διττό αυτό στόχο.⁹⁵

Εκτός από την στρατιωτική πτυχή της γερμανικής εισβολής στα Σοβιέτ υπήρχε και η ιδεολογική – φυλετική. Η γερμανική προπαγάνδα, εκφραζόμενη κυρίως από τον Υπουργό της, Γιόζεφ Γκαίμπελς, ανέφερε πως οι Σλάβοι της ανατολής ήταν υπάνθρωποι, κτήνη και Εβραίοι μπουλσεβίκοι, τονώνοντας έτσι το αίσθημα για ολοκληρωτικό αφανισμό τους. Τα εκατομμύρια αιχμάλωτοι που περικυκλώθηκαν από τις γερμανικές δυνάμεις σκόπιμα δε λάμβαναν την ελάχιστη φροντίδα ενός αιχμαλώτου πολέμου, προκειμένου να υπάρξει φυσική εξόντωση από την πείνα και τις κακουχίες. Το αντάρτικο που δημιουργήθηκε από τους Σοβιετικούς στα μετόπισθεν των γερμανικών γραμμών που στόχο είχε την παρενόχληση του ανεφοδιασμού της Βέρμαχτ, αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα και αντίποινα από τον γερμανικό στρατό, ο οποίος πυρπολούσε ολόκληρα χωριά για να κάμψει την αντίσταση και το ηθικό του κατεχόμενου πληθυσμού.⁹⁶

Αρχές Νοεμβρίου του 1942 οι Γερμανοί πολιορκούσαν σθεναρά το Στάλινγκραντ. Η απόφαση του Χίτλερ να χωρίζει την ομάδα στρατιών Νότος σε ομάδα στρατιών Α και Β στερεί από τη Βέρμαχτ τη δυνατότητα ελιγμών και περικύκλωσης του σοβιετικού εχθρού. Η μεν πρώτη ομάδα προχωρεί σταθερά κατά μήκος του Καυκάσου,

⁹⁴ Field-Marshal Wilhelm Keitel, *The Memoirs of Field-Marshal Keitel*, Stein and Day/Publishers, Η.Π.Α. 1966, σελ. 172-179

⁹⁵ Beevor, ό.π., σελ. 400-410

⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 257-261

εξασφαλίζοντας κάποιες από τις πολυπόθητες πετρελαιοπηγές που ο Χίτλερ θεωρούσε απαραίτητες για τον ανεφοδιασμό της Βέρμαχτ, πλην όμως προχωρούσε σε θέσεις, οι οποίες θα ήταν αμφίβολο αν θα μπορούσαν να τις κρατήσει, καθώς η σοβιετική αντίσταση ήταν σθεναρή. Στο μέτωπο του Στάλινγκραντ, μολονότι η πόλη αυτή δεν κατέστη στην αρχή απαραίτητο να καταληφθεί, εν τούτοις για πολιτικούς κυρίως λόγους (είχε το όνομα του Σοβιετικού ηγέτη) κρίθηκε σκόπιμο να ισοπεδωθεί και να κυριευθεί. Οι Γερμανοί έχουν ήδη περικυκλώσει την πόλη, η οποία είναι έτοιμη να καταληφθεί.⁹⁷

Οι Γερμανοί όμως δεν είχαν καλό δίκτυο πληροφοριών. Οι Σοβιετικοί δεν ήταν πρόθυμοι να εγκαταλείψουν το Στάλινγκραντ και για αυτό τον λόγο συγκέντρωναν τεράστιες δυνάμεις στο αριστερό άκρο των γερμανικών γραμμών, στο σημείο όπου υπήρχαν αδύναμες ρουμανικές στρατιές. Η επιχείρηση «Ουρανός», η αντεπίθεση των Σοβιετικών που στόχο είχε όχι απλά τη λύση της πολιορκίας, αλλά και την περικύκλωση των γερμανικών δυνάμεων Β που πολιορκούσαν την πόλη, τέθηκε σε εφαρμογή την 19^η Νοεμβρίου 1942 και υπήρξε απόλυτα επιτυχής, καθώς έλαβε χώρα από δύο κατευθύνσεις, βορείως και νοτίως της πόλης. Ο Κόκκινος Στρατός διέρρηξε τις ρουμανικές γραμμές και η 6^η στρατιά του στρατηγού Πάουλους, υπεύθυνη για την πολιορκία του Στάλινγκραντ βρέθηκε σε δεινή θέση, κινδυνεύοντας περικύκλωσή της από τις σοβιετικές δυνάμεις.⁹⁸

Ο Χίτλερ μετονόμασε την 6^η εγκλωβισμένη στρατιά σε «φρούριο Στάλινγκραντ» και αρνιόταν πεισματικά οποιαδήποτε υποχώρησή της από την πόλη. Οι Ρώσοι είχαν εγκλωβίσει με κίνηση «λαβίδα» 250.000 στρατιώτες της Βέρμαχτ στην πόλη και το Γενικό Επιτελείο του Χίτλερ αναζητούσε πιθανούς τρόπους εκτόνωσης της κρίσης. Η διαταγή η στρατιά να παραμείνει στη θέση της με το σύνθημα «νίκη ή θάνατος» ήταν απαραβίαστη. Σαν λύση προτάθηκε ο ανεφοδιασμός της στρατιάς από τη γερμανική πολεμική αεροπορία του Στρατάρχη του Ράιχ Γκαίρινγκ, η οποία όμως δεν κατόρθωσε ούτε στο ελάχιστο να εφοδιάσει την 6^η στρατιά με τα απαραίτητα πολεμικά εφόδια για να συνεχίσει τη μάχη και ούτε τους απαραίτητους πόρους για την επιβίωσή της. Μια προσπάθεια να ανακουφιστεί ο Πάουλους και η στρατιά του από δυνάμεις της ομάδας στρατιών Α κατέληξε σε αποτυχία, ενώ οι επιθέσεις των Σοβιετικών στον γερμανικό θύλακα της πόλης εντεινόνταν. Παρά τις εκκλήσεις του Πάουλους προς τον Χίτλερ για να προσπαθήσει να σπάσει τον κλοιό των Ρώσων και να περισώσει την 6^η στρατιά, ο Φύρερ ήταν ανένδοτος και την 1^η Φεβρουαρίου του 1943 παραδίδεται για πρώτη φορά ένας τόσο μεγάλος στρατιωτικός σχηματισμός στον αντίπαλο. Η μάχη του Στάλινγκραντ αποτέλεσε μια από τις κρισιμότερες καμπές στην γερμανική εισβολή στη

⁹⁷ Cartier, ό.π., σελ. 380-389

⁹⁸ Zhukov, ό.π., σελ. 396-412

3. Η ολική κατάρρευση

Πλέον το Ράιχ βάλλονταν από παντού. Με τη συμμετοχή και των Η.Π.Α. στον πόλεμο εναντίον της Γερμανίας πλέον είχαν δημιουργηθεί δύο μέτωπα, τα οποία απορροφούσαν το έμφυχο και άψυχο δυναμικό των Ναζί: το μέτωπο της Ρωσίας και το μέτωπο στη Μεσόγειο. Οι Γερμανοί ήδη μέσα στο 1943 θα απομακρυνθούν από τη Βόρεια Αφρική δίνοντας μάχες στην ιταλική ενδοχώρα εναντίον των συνασπισμένων Αμερικανοβρετανών, ενώ η Ιταλία του Μουσολίνι θα συνθηκολογήσει.

Η τελευταία μεγάλη επιθετική ενέργεια στην ανατολή θα συντελεστεί την άνοιξη του 1943. Οι Γερμανοί θα κατορθώσουν να ανακαταλάβουν μεγάλες περιοχές της ανατολικής Ουκρανίας, μην καταφέροντας όμως ένα συντριπτικό πλήγμα σε βάρος του Κόκκινου στρατού. Όλα έδειχναν πως στην προεξοχή που είχε δημιουργηθεί στο Κουρσκ θα λάμβανε χώρα η πιο κομβική αναμέτρηση μεταξύ των δύο κόσμων. Η επιχείρηση «Σιταντέλ» που εξαπολύθηκε από τη Βέρμαχτ απέτυχε να επιφέρει κάποιο σημαντικό πλήγμα στους Σοβιετικούς και στα μέσα Ιουλίου 1943 ατόνησε, ενώ ο Κόκκινος Στρατός προχώρησε σε ευρεία αντεπίθεση απελευθερώνοντας αρκετές περιοχές. Οι Γερμανοί είχαν αρκετές απώλειες σε στρατιώτες και άρματα μάχης και έκτοτε δεν κατέστη εφικτό γι' αυτούς να αναλάβουν την οποιαδήποτε μεγάλη επιθετική πρωτοβουλία στο ανατολικό μέτωπο. Ο Στάλιν με τη σειρά του πίεζε τους δυτικούς συμμάχους (Η.Π.Α. και Βρετανία) προκειμένου να ανοίξουν ένα δυτικό μέτωπο εναντίον του Χίτλερ, πράγμα που θα ανακούφιζε τον Κόκκινο Στρατό, ωστόσο μέχρι στιγμής απασχολούνταν στο μέτωπο της Ιταλίας, εφοδιάζοντας παράλληλα τους Ρώσους με άφθονο εξοπλισμό.¹⁰⁰

Αρχές του 1944 η κατάσταση για τους Γερμανούς ήταν ζοφερή. Οι Σοβιετικοί είχαν κατορθώσει έπειτα από σχεδόν τρία χρόνια να λύσουν την πολιορκία του Λένινγκραντ, αναγκάζοντας τα στρατεύματα του Χίτλερ να συμπτυχθούν κατά μήκος των συνόρων της Εσθονίας. Στον κεντρικό τομέα οι Γερμανοί βρίσκονταν στη Λευκορωσία δεχόμενοι συνεχώς πίεση, ενώ στον νότο η κατάρρευση ήταν πλήρης, με τη Βέρμαχτ να αποχωρεί από την Ουκρανία και τους Σοβιετικούς να εισέρχονται στη σύμμαχο για τον Χίτλερ Ρουμανία, αρχές Μαρτίου του 1944. Την 23^η Ιουνίου 1944 εξαπολύθηκε η μαζικότερη επίθεση των Σοβιετικών σε βάρος των ομάδων Στρατιών Κέντρου. Η επιχείρηση «Μπαγκρατιόν» (από τον Ρώσο στρατηγό των Ναπολεόντειων Πολέμων) κατόρθωσε να

⁹⁹Field Marshal Erich von Manstein, *Lost Victories*, Quarto Publishing, Η.Π.Α. 2004, σσ. 177-229

¹⁰⁰ Elleinstein, ό.π., σελ. 165-168

απωθήσει τους Γερμανούς μέχρι τον Αύγουστο του 1944 έως την Βαρσοβία. Φυσικά οι απώλειες των Σοβιετικών ήταν τρομακτικές, με σχεδόν 800.000 στρατιώτες να έχουν απωλεσθεί, ωστόσο οι απώλειες της Βέρμαχτ ήταν οι μισές και μη αναπληρώσιμες. Οι Σοβιετικοί βρισκόταν πλέον σε απόσταση αναπνοής από τα σύνορα του Ράιχ και αρκούσε μια ακόμα μεγάλη επίθεση, προκειμένου να κατακερματίσουν το άλλοτε «χιλιόχρονο» Ράιχ. Παράλληλα οι Γερμανοί είχαν να αντιμετωπίσουν την απόβαση των Αμερικανοβρετανών στην Νορμανδία, την 6^η Ιουνίου 1944, οπότε πλέον πολεμούσαν σε έναν διμέτωπο αγώνα σε ανατολή και δύση. Η αντίστροφη μέτρηση για την ναζιστική αυτοκρατορία είχε ξεκινήσει.¹⁰¹

Πλέον τίποτα δεν μπορούσε να σταματήσει την σοβιετική πλημμυρίδα. Οι Ρώσοι καταλάμβαναν την μια περιοχή μετά την άλλη, από την ανατολική Πρωσία μέχρι την Ουγγαρία και είχαν πλέον βρεθεί σε απόσταση αναπνοής από το Βερολίνο. Ο Φύρερ πλέον δεν είχε άλλες εφεδρείες ή «μυστικά» όπλα για να ρίξει στη μάχη εναντίον των Σοβιετικών από τα ανατολική ή των Δυτικών Συμμάχων στα δυτικά. Οι Ρώσοι είχαν περικυκλώσει το Βερολίνο την 20^η Απριλίου 1945 και απεσταλμένοι της κυβέρνησης του Ράιχ, με επικεφαλής τον στρατηγό Κρεμπς ζήτησε από την ανώτατη στρατιωτική σοβιετική ηγεσία την 1^η Μαΐου 1945 την κατάπαυση του πυρός, αναγγέλλοντας παράλληλα ότι ο Φύρερ είχε αυτοκτονήσει την προηγούμενη ημέρα. Η γερμανική εισβολή στη Ρωσία τελείωσε με ταπεινωτική και άνευ όρων παράδοση της χώρας στον εχθρό.¹⁰²

¹⁰¹ Beevor, ό.π., σελ. 654-661 & 702-738

¹⁰² Zhukov, ό.π., σελ. 550-630

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Σύγκριση των δύο μαζικών εισβολών

1. Ομοιότητες

Οι δύο εισβολές στη Ρωσία συντελέστηκαν με διαφορά περίπου έναν αιώνα μεταξύ τους. Στον αιώνα αυτό που μεσολάβησε άλλαξε ο τρόπος που διεξάγονταν οι μάχες, η στρατηγική, η πεφωτισμένη δεσποτεία που άλλοτε κυβερνούσε την Ευρώπη αντικαταστάθηκε από πολιτικά κινήματα με οικονομικό, εθνικιστικό και ιδεολογικό υπόβαθρο, νέα έθνη αναδύθηκαν αλλάζοντας τον συσχετισμό των δυνάμεων και παράλληλα μεταστράφηκαν άρδην οι λόγοι διεξαγωγής ενός ολοκληρωτικού πολέμου. Υπήρχαν ομοιότητες στην εισβολή των Γάλλων το 1812 με αυτή των Γερμανών το 1941 στη Ρωσία;

Βασικός λόγος που συνέβαλε στην απόφαση του Ναπολέοντα να εισβάλει στη Ρωσία ήταν η αδυναμία του να επιβληθεί στη Μεγάλη Βρετανία. Όπως ήδη έχει αναφερθεί παραπάνω ο Ναπολέων προσπάθησε μέσω του οικονομικού αποκλεισμού που επέβαλε στα βρετανικά προϊόντα να γονατίσει την οικονομία των Άγγλων. Στην απόφασή του φυσικά έπαιξε ρόλο το γεγονός ότι δεν κατόρθωσε να της επιβληθεί στρατιωτικά. Για να καταφέρει κάτι τέτοιο θα έπρεπε η Μεγάλη Στρατιά να διεκπεραιωθεί από το στενό της Μάγχης στις βρετανικές νήσους, αλλά για να συμβεί κάτι τέτοιο απαιτούνταν ένας ναυτικός στόλος ικανός να αντιπαρατεθεί στον αντίστοιχο της Βρετανίας. Όταν ο γαλλικός στόλος ενωμένος με την αρμάδα της Ισπανίας ναυμάχησε με τον βρετανικό στο Τραφάλγκαρ, ο πρώτος εξαϋλώθηκε, καθιστώντας κάποια περαιτέρω κίνηση μέσω της θαλάσσης για τον Ναπολέοντα αδύνατη. Η επανάσταση του 1789 είχε αφήσει βαθιά το αποτύπωμά της στη ναυτική δύναμη της Γαλλίας, με τη φυγή χιλιάδων πεπειραμένων αξιωματικών από τον στόλο της και μολονότι θεωρητικά τα γαλλικά πλοία ήταν καλύτερα εξοπλισμένα από τα βρετανικά, έμπειρους ναυάρχους σαν τον Οράτιο Νέλσωνα η Α΄ Γαλλική Αυτοκρατορία δε διέθετε, κάτι που καθιστούσε προδιαγεγραμμένη την ήττα στις 4 Νοεμβρίου του 1805, λίγο πριν τον θρίαμβο του Αούστερλιτς. Η Βρετανία εξάλειψε τον κίνδυνο μιας εισβολής.¹⁰³

Μολονότι ο Ναπολέων με τη συνθήκη του Τιλσίτ «έδεσε» τον τσάρο στο γαλλικό άρμα, εν τούτοις οι επιπτώσεις από την εφαρμογή του Ηπειρωτικού Αποκλεισμού ήταν δυσβάσταχτες για την ρωσική αυλή. Η Βρετανία αποτελούσε έναν διαρκή κίνδυνο στη μεγαλομανία του Γάλλου αυτοκράτορα για παγκόσμια ηγεμονία και επειδή δεν είχε τα απαραίτητα μέσα για να της επιβληθεί, έλαβε τη μοιραία απόφαση να εισβάλει στο ρωσικό έδαφος. Η Ρωσία ήδη υπογείως και κατά παράβαση των συμφωνιών με τη

¹⁰³ Rémi Monaque & R. Channon RN, « TRAFALGAR 1805: STRATEGY, TACTICS AND RESULTS», *The Mariner's Mirror*, τεύχος 91, Αγγλία 2005, σελ. 241-250

Γαλλία εισήγαγε τα βρετανικά προϊόντα στην αγορά και ο Ναπολέων δεν μπορούσε να δεχτεί κάτι τέτοιο. «Δεν έχω σκοπό να θυσιάσω τη συμμαχία με τη Ρωσία. Καταλαμβάνω τη βόρεια Γερμανία για να ενισχύσω το Ηπειρωτικό Σύστημα και να απομονώσω τη Βρετανία από την υπόλοιπη Ευρώπη. Για να το κάνω αυτό πρέπει να είμαι παντού δυνατός. Ο αδερφός μου ο Αλέξανδρος όμως δεν το δέχεται αυτό....στην Αγία Πετρούπολη το μόνο που κάνουν είναι να βλέπουν μεραρχίες σε κίνηση και στρατούς έτοιμους να επιτεθούν. Εγώ είμαι αυτός που πρέπει να επιτεθεί γιατί κινητοποιούν μεραρχίες που φέρνουν από την Ασία...».¹⁰⁴

Από την άλλη μεριά ο Χίτλερ που είχε κατανικήσει τον γαλλικό στρατό στο πεδίο της μάχης τον Ιούνιο του 1940 και είχε εκδιώξει το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα από την ηπειρωτική Ευρώπη, ήταν σε θέση να απειλήσει πιο άμεσα το Λονδίνο, απ' ότι ο Ναπολέων. Πλέον δεν έπαιζαν ρόλο μόνο τα πλοία για την στρατιωτική υπεροχή μιας δύναμης, αλλά και η αεροπορία και ο Φύρερ την περίοδο εκείνη είχε την περίφημη Λούφτβαφε. Η γερμανική αεροπορία με συνεχείς επιδρομές σε πόλεις, αεροδρόμια και υποδομές της Βρετανίας προσπάθησε να κάμψει την αντίσταση των Άγγλων. Όμως η R.A.F. (Βασιλική Αεροπορία), το αντίπαλο δέος της Λούφτβαφε στάθηκε άκρως αποτελεσματικά στις συνεχείς επιθέσεις των Γερμανών και η επιχείρηση «Θαλάσσιος Λέων», η εισβολή της Βέρμαχτ στην Βρετανία, αναβλήθηκε επ' αόριστο.¹⁰⁵ Στην πραγματικότητα ο Φύρερ δεν ήθελε την συντριβή της Βρετανίας. Πίστευε ότι η βρετανική αυτοκρατορία έπρεπε να συνεχίζει να υφίσταται, καθώς αν κατέρρεε η τεράστια δύναμή της, οικονομική και γεωγραφική, θα έπεφτε στα χέρια εχθρικών δυνάμεων. Το μόνο που ήθελε ήταν η Αγγλία να μείνει εκτός Ευρώπης και στη Γερμανία να επιστραφούν οι αποικίες της, να πάρει πίσω δηλαδή το Ράιχ ότι του «κλάπηκε» στον Μεγάλο Πόλεμο.¹⁰⁶ Όπως εξομολογούνταν στους Μπράουχιτς και Χάλντερ την 31^η Αυγούστου του 1940, η Βρετανία είχε εναποθέσει στις ελπίδες της για νίκη σε βάρος του Ράιχ στις Η.Π.Α. και τη Ρωσία. Γι' αυτό τον λόγο αν εκμηδενιζόταν η Σοβιετική Ένωση και με την ανάδυση της Ιαπωνίας στην Άπω Ανατολή, οι Η.Π.Α. θα έβγαιναν και αυτές απ' την εξίσωση και έτσι οι Βρετανοί θα αναγκαζόντουσαν να συνθηκολογήσουν.¹⁰⁷ Ακριβώς αυτό ανέφερε ξανά στον Στρατάρχη Μποκ την 3^η Δεκεμβρίου 1940, ενώ παράλληλα φοβόταν μια αγγλορωσική προσέγγιση. Για να εξουδετερωθεί η Βρετανία, η εισβολή στη Ρωσία ήταν απαραίτητη.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Caulaincourt, ό.π., σελ. 22

¹⁰⁵ Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 380-381

¹⁰⁶ Joseph Goebbels, *The Goebbels Diaries 1939-1941*, G.P. Putnam's Sons, Νέα Υόρκη 1983, σελ. 123

¹⁰⁷ Irving, ό.π., σελ. 423

¹⁰⁸ Generalfeldmarschall von Bock, ό.π., σελ. 194

Επιπλέον και οι δύο ηγέτες κατά την εισβολή τους στην Ρωσία δεν είχαν ελεύθερα τα νότα τους. Αυτό σημαίνει ότι είχαν δεσμευμένα αρκετά από τα στρατεύματά τους σε άλλα μέτωπα, με αποτέλεσμα να μην έχουν αρκετές εφεδρείες για να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Ο Ναπολέων παράλληλα με την εισβολή του στη Ρωσία πολεμούσε στην Ισπανία με τους ντόπιους αντάρτες και τους συμμάχους αυτών Βρετανούς. Είχε καθηλωμένους στην Ιβηρική χερσόνησο αρκετές χιλιάδες στρατιώτες, οι οποίοι θα μπορούσαν να του φανούν χρήσιμοι είτε στην εκστρατεία στη Ρωσία είτε στις μετέπειτα κρίσιμες μάχες του 1813.¹⁰⁹ Ο ίδιος ο Ναπολέων παραδεχόταν στον στρατηγό Κωλαινκούρ: *«Επειδή η Αγγλία είναι στην Ισπανία και εγώ είμαι υποχρεωμένος να παραμείνω εκεί, δεν μπορώ να εφησυχαστώ μαζί της.»*¹¹⁰

Κάτι παρόμοιο ίσχυε και για τον Φύρερ. Την 22^α Ιουνίου 1941, ημέρα εισβολής στην Σοβιετική Ένωση, ο Χίτλερ βρισκόταν σε πόλεμο με τους Βρετανούς, οι οποίοι δεν είχαν ηττηθεί. Αυτό το γεγονός ήταν ο εφιάλτης των Γερμανών στρατηγών, καθώς τους ξυπνούσε μνήμες από τον Μεγάλο Πόλεμο, όπου η αυτοκρατορική Γερμανία ήταν αναγκασμένη να πολεμά σε δύση και ανατολή. Ο Χίτλερ παραδεχόταν ότι δεν μπορούσε να νικήσει την Αγγλία και ο μόνος τρόπος για να παραμείνει το Ράιχ ανίκητο ήταν η επίθεση στη Ρωσία. Η Βέρμαχτ κατάφερε να συγκεντρώσει 145 μεραρχίες για την εισβολή, όμως 58 μεραρχίες της ήταν διασκορπισμένες από την Νορβηγία μέχρι την Ελλάδα και δύο εξ' αυτών πολεμούσαν στην Αφρική τους Βρετανούς. Η Γερμανία θα έπρεπε να πολεμήσει σε ένα διπλό μέτωπο.¹¹¹

Τόσο ο Ναπολέων, όσο και ο Χίτλερ, υποτίμησαν τις δυνατότητες του ρωσικού στρατού. Ο Ναπολέων ένιωθε σίγουρος για την στρατιωτική επικράτησή του έναντι του τσάρου. Είχε νικήσει τον ρωσικό στρατό το 1805 και το 1807 και είχε στη διάθεσή του μια εκπληκτική στρατιωτική μηχανή, ενώ τα κράτη «δορυφόροι» της Γαλλίας θα εξασφάλιζαν μία σημαντική ποσότητα στρατιωτικού δυναμικού. Για τον Ναπολέοντα το να καταστρέψει τον τσαρικό στρατό και να επιβάλει τη θέλησή του στον Αλέξανδρο φάνταζε εύκολο.¹¹² Από την άλλη μεριά ο Φύρερ πίστευε ότι σε έξι εβδομάδες θα μπορούσε να κάμψει την αντίσταση του σοβιετικού στρατού.¹¹³ Είχε την βαθιά πεποίθηση ότι η σοβιετική στρατιωτική βιομηχανία βρισκόταν σε εμβρυακό στάδιο και οι εκκαθαρίσεις που συντελέστηκαν από το 1937 στην ανώτατη στρατιωτική ηγεσία είχε στερήσει από τον Στάλιν ικανότατα στελέχη που θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν στο Ράιχ.¹¹⁴

¹⁰⁹ Σγουρός, ό.π., σελ. 161-170

¹¹⁰ Caulaincourt, ό.π., σελ. 23

¹¹¹ Guderian, ό.π., σελ. 150-151

¹¹² Smith, ό.π., σελ. 23-25

¹¹³ Dimleby, ό.π., σελ. 203

¹¹⁴ Field-Marshal Keitel, ό.π., σελ. 124

Αμφότεροι οι ηγέτες της Γαλλίας και της Γερμανίας δεν έδειξαν κανένα ενδιαφέρον για να κινητοποιήσουν τον πληθυσμό των περιοχών που καταλάμβαναν, προκειμένου να συστρατεύσουν το συνονθύλευμα λαών και κοινοτήτων που κατοικούσαν εντός της ρωσικής επικρατείας και να το χρησιμοποιήσουν προς όφελός τους. Η Βέρμαχτ στην αρχή βαυκαλιζόταν ότι εισέβαλε στο σοβιετικό έδαφος ως μια δύναμη απελευθέρωσης από τον μπολσεβικικό ζυγό, πράγμα το οποίο δεν απέιχε πολύ απ' την αλήθεια, καθώς τα είκοσι και πλέον χρόνια της κομμουνιστικής κυριαρχίας δεν είχαν αφήσει και τις καλύτερες εντυπώσεις στο σύνολο του πληθυσμού των Σοβιετών.¹¹⁵ Η Σοβιετική Ένωση μπορούσε να ηττηθεί πλήρως μόνο από τα εσωτερικά της προβλήματα, η δράση όμως των κομματικών μηχανισμών και ιδίως των «Ταγμάτων Θανάτου» των SS (Schutzstaffel) μόνο το αντίθετο αποτέλεσμα έφεραν, χαλυβδώνοντας τη θέληση του πληθυσμού της Ρωσίας για αντίσταση στον εισβολέα.¹¹⁶ Ο Ναπολέων από την άλλη μεριά δεν είχε καμία διάθεση να ενώσει τα ετερόκλητα στοιχεία της τσαρικής αυτοκρατορίας προς όφελός του. Θεωρώντας τον εαυτό του κομμάτι της πεφωτισμένης δεσποτείας που κυριαρχούσε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη και παρά τις επαναστατικές ιδέες πάνω στις οποίες εξελίχθηκε, δεν επιθυμούσε καμία αλλαγή στο υπάρχον status quo κατά την εισβολή του στη Ρωσία. Γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε δεν κήρυξε την επανασύσταση του Βασιλείου της Πολωνίας, προκειμένου να μην «ταράξει» τα νερά στο ισχύον ευρωπαϊκό σύστημα, καθώς μία ανεξάρτητη Πολωνία θα δημιουργούσε προστριβές με τις συμμάχους του Πρωσία και Ρωσία, μολονότι το Μεγάλο Δουκάτο της Βαρσοβίας και οι Πολωνοί είχαν προσφέρει τα μέγιστα στη Μεγάλη Στρατιά.¹¹⁷

Ένα ακόμα κοινό στοιχείο των δύο εισβολών είναι το γεγονός ότι μεγάλο ρόλο στην ήττα και των δύο στρατιωτικών επιθέσεων εναντίον της Ρωσίας έπαιξαν δύο στοιχεία: η έκταση της χώρας και ο καιρός. Όπως προφητικά είχε αναφέρει ο τσάρος Αλέξανδρος τον Κωλαινκούρ το 1811: *«Το πιο πιθανό είναι να χάσουμε αν υποθέσουμε ότι θα πολεμήσουμε {...} Δε θα πάρουμε ρίσκα, έχουμε αρκετό χώρο {...} Οι Γάλλοι σας είναι γενναίοι. Αλλά η έλλειψη πόρων και το άσχημο κλίμα θα σας αποθαρρύνουν. Το κλίμα μας και ο χειμώνας μας θα πολεμήσουν στο πλευρό μας.»*¹¹⁸ Ακριβώς η ίδια κατάσταση περιγράφεται από τον Φρανς Χάλντερ, στις αρχές της εισβολής και παρά την άκρως εντυπωσιακή εκκίνηση του Μπαρμπαρόσα: *«Η εκστρατεία κατά της Ρωσίας κερδήθηκε εντός δύο εβδομάδων. Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι τελείωσε. Το τεράστιο μέγεθος της*

¹¹⁵ Alexander Bevin, *Τα κρίσιμα λάθη του Χίτλερ*, Γκοβόστη, Αθήνα 2022, σελ. 119-121

¹¹⁶ Field Marshal von Manstein, ό.π., σελ. 106

¹¹⁷ Louis Antoine Fauvelet de Bourrienne, *Memoirs of Napoleon Bonaparte*, Charles Scribners Sons, Νέα Υόρκη 1981, σελ. 1114-1117

¹¹⁸ Caulaincourt, ό.π., σελ. 5-6

χώρας και η επίμονη αντίσταση, η οποία διεξάγεται σε όλους τους τομείς, θα απασχολήσουν τις προσπάθειές μας για πολλές ακόμα εβδομάδες.»¹¹⁹ Ο στρατηγός των Panzer Γκουντέριαν σε γράμμα του την 8^η Δεκεμβρίου 1941 συνόψιζε την κρίσιμη κατάσταση των γερμανικών στρατευμάτων εξ' αιτίας του χειμώνα: «Είμαστε αντιμέτωποι με το δυσάρεστο γεγονός ότι η Ανώτατη Διοίκηση δεν πιστεύει τις αναφορές μας για την αυξανόμενη αδυναμία των στρατευμάτων μας, απαιτώντας όλο και παραπάνω πράγματα από αυτούς, ενώ παράλληλα δεν έκανε τις απαραίτητες προετοιμασίες για αυτόν τον βάνανσο χειμώνα, με θερμοκρασίες που αγγίζουν τους -32 βαθμούς Κελσίου {...} Οι απώλειές μας από τις αρρώστιες και τα κρυοπαγήματα είναι πολύ άσχημες, {...} η απώλεια οχημάτων και πυροβόλων από το κρύο είναι ακόμα μεγαλύτερες από αυτές που φοβόμαστε.»¹²⁰

2. Διαφορές

Οι δύο εισβολείς στη Ρωσία που συντελέστηκαν από την Ναπολεόντεια Γαλλία και την Χιτλερική Γερμανία είχαν μία κομβική διαφορά. Αυτή δεν είναι άλλη από το ιδεολογικό τους υπόβαθρο. Ο Αδόλφος Χίτλερ, Φύρερ του Γερμανικού Ράιχ είχε μια ξεκάθαρη ιδεολογία που τον οδήγησε στην εισβολή στη Σοβιετική Ένωση, πέρα από την οποιαδήποτε πολιτική, στρατιωτική ή γεωστρατηγική εκτίμηση και αποτυπώθηκε καθαρά στο μανιφέστο του, την «βίβλο» του ναζιστικού ιδεώδους: «Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι ηγέτες της σημερινής Ρωσίας είναι κοινοί αιματοβαμμένοι εγκληματίες, αποβράσματα της ανθρωπότητας που ευνοήθηκαν από τις περιστάσεις {...} Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι διεθνιστές Εβραίοι, που ελέγχουν σήμερα απόλυτα τη Ρωσία, αντιμετωπίζουν τη Γερμανία όχι σαν σύμμαχο αλλά σαν ένα κράτος προορισμένο να υποστεί την ίδια μοίρα {...} Η Γερμανία σήμερα αποτελεί τον επόμενο στόχο του μπολσεβικισμού. Χρειάζεται λοιπόν όλη η δύναμη μιας νέας μεγάλης ιδέας για να ξεσηκώσουμε και πάλι τον λαό μας, {...} ο αγώνας εναντίον της παγκόσμιας εβραϊκής μπολσεβικοποίησης απαιτεί μια ξεκάθαρη στάση απέναντι στη Σοβιετική Ένωση. Δεν μπορείς με τον Βελζεβούλ να διώξεις τον Διάβολο.»¹²¹ Ο Χίτλερ κάνοντας μια μίξη του εβραϊκού ρατσισμού που τον διακατείχε με την ίδια τη φύση της κομμουνιστικής ηγεσίας της Μόσχας, τοποθετεί τα θεμέλια του ιδεολογικού πολέμου που όφειλε η Γερμανία να διεξάγει σε βάρος της Ρωσίας. Δεν είναι τυχαία και η διαταγή του Φύρερ για άμεση εκτέλεση των πολιτικών κομισάριων του Κόκκινου Στρατού που θα συλλαμβάνονταν, καθότι θεωρούνταν φορείς της ιδεολογίας των μπολσεβίκων.¹²² Για τη ναζιστική ιδεολογία οι Ρώσοι θεωρούνταν Σλάβοι (όπως και άλλες εθνικότητες) και

¹¹⁹ Halder, ό.π., σελ. 196

¹²⁰ Guderian, ό.π., σελ. 260-261

¹²¹ Χίτλερ, ό.π., σελ. 831-834

¹²² Field Marshal von Manstein, ό.π., σελ.108

θεωρούνταν υπάνθρωποι, οι οποίοι θα έπρεπε να εξολοθρευθούν.¹²³ Αντιθέτως, ο Ναπολέον δεν είχε κάποιο ιδεολογικό υπόβαθρο σε βάρος της καθεστηκυίας τάξης της Ρωσίας, καθώς και ο ίδιος θεωρούσε εαυτόν μέρος του υφιστάμενου πολιτικού γίνεσθαι στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Δεν ήθελε εξ' αρχής να διεξάγει την εισβολή στη Ρωσία και το μόνο που επιθυμούσε ήταν να εφαρμοστεί το Ηπειρωτικό του Σύστημα από τον τσάρο.¹²⁴ Σε όλη τη διάρκεια της εισβολής δεν έπαψε να ελπίζει σε μια ειρήνη με τον Αλέξανδρο, ακόμα και όταν αποχωρούσε από την Μόσχα για να πάρει τον δρόμο της επιστροφής: *«Λοιπόν Ραπ θα υποχωρήσουμε στα σύνορα της Πολωνίας απ' τον δρόμο της Καλούγκα. Εκεί θα ξεχειμωνιάσουμε. Ελπίζω ο Αλέξανδρος να κάνει ειρήνη.»*¹²⁵

Μια επιπρόσθετη διαφορά έγκειται στον αντικειμενικό στόχο των δύο ηγετών. Στόχος του Φύρερ ήταν να καταλάβει τα σοβιετικά εδάφη, στο πλαίσιο του Lebensraum, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Ο Χίτλερ ήθελε να κατακτήσει τα εδάφη στα ανατολικά του, προκειμένου να μετοικήσουν εκεί Γερμανοί υπήκοοι, εγκαινιάζοντας έτσι μια νέα τάξη πραγμάτων.¹²⁶ Για τους ναζί η εισβολή στη Ρωσία ήταν ένας «ιερός» πόλεμος ενάντια στον μπολσεβικισμό και προσπαθούσαν να συστρατεύσουν γύρω τους όλα τα κράτη της Ευρώπης, από την Ισπανία και την Ιταλία μέχρι τη Φινλανδία και την Ουγγαρία, προκειμένου να καταρρεύσει το κομμουνιστικό μόρφωμα της ανατολής.¹²⁷ Ο πόλεμος στην ανατολή θα έπρεπε να διεξαχθεί χωρίς κανένα αίσθημα «ιπποτισμού» και σύμφωνα με τους στρατιωτικούς κανόνες, αλλά με τρομοκρατία και αμείλικτη στάση απέναντι στους μπολσεβίκους.¹²⁸ Τον Μάρτιο του 1941 είχαν δοθεί οδηγίες στην Βέρμαχτ για τον επικείμενο πόλεμο, τονίζοντας ότι *«.....είναι παραπάνω από μια ένοπλη σύγκρουση. Θα καταλήξει σε σύγκρουση ιδεών»*.¹²⁹ Όπως διατύπωνε ο Χίτλερ στους στρατηγούς του αυτός θα ήταν ένας πόλεμος εξόντωσης. Νέα κράτη θα έπρεπε να δημιουργηθούν από την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, οι διανοούμενοι της σοβιετικής κοινωνίας να εξουδετερωθούν και η κομμουνιστική ιδεολογία θα έπρεπε να εκβαρathρωθεί: *«... Πρόκειται για ένα πόλεμο ιδεολογιών, ο κομμουνισμός αποτελεί το μελλοντικό κίνδυνο. Πρέπει να δώσουμε ένα τέλος σε αυτή μάχη. Εάν δεν το αποδεχτούμε αυτό, θα κερδίσουμε μεν τον εχθρό αλλά σε 30 χρόνια θα αντιμετωπίσουμε την κομμουνιστική απειλή. Πρέπει να ξεριζώσουμε τους κομισσάριους μπολσεβίκους και την κομμουνιστική μυστική*

¹²³ Jerzy W. Borejsza, *A ridiculous hundred million Slavs: Concerning Adolf Hitler's world-view*, Polskie Akademii Nauk, Βαρσοβία 2017, σελ. 8-21

¹²⁴ Caulaincourt, ό.π., σελ. 12-13

¹²⁵ General Rapp, ό.π., σελ. 147

¹²⁶ «War Aim», *Newcastle Journal*, Νορθάμπερλαντ 27 Οκτωβρίου 1941, σελ. 1

¹²⁷ Goebbels, ό.π., 420-440

¹²⁸ Field-Marshal Keitel, ό.π., σελ. 153

¹²⁹ Irving, ό.π., σελ. 473

*υπηρεσία (intelligentsia). Οι κομισσάριοι είναι εγκληματίες και ως τέτοιοι πρέπει να αντιμετωπιστούν...».*¹³⁰

Ο Ναπολέων αντιθέτως είχε ως σκοπό να εξουδετερώσει την μόνη ηπειρωτική δύναμη της Ευρώπης που μπορούσε να του σταθεί εμπόδιο στα ηγεμονικά του σχέδια και στην επιθυμία του να υποτάξει τη Βρετανία. Στόχος του δεν ήταν να κυριεύσει νέα εδάφη στη Ρωσία, αλλά να επιτύχει έναν γενικότερο διακανονισμό που θα επέφερε στην Γαλλία μακροχρόνια ειρήνη και ευημερία.¹³¹

Με την κατάληψη της Μόσχας ο Ναπολέων πίστευε ότι ο τσάρος θα επιδίωκε την ειρήνη. Γι' αυτόν τον λόγο παρέμεινε στην έρημη πόλη για αρκετές ημέρες, πιστεύοντας ότι ο Αλέξανδρος θα διαπραγματευόταν μαζί του.¹³² Υπήρχαν πολλές προτάσεις από τους στρατηγούς του Γάλλου αυτοκράτορα. Άλλες να συνεχίσουν να καταδιώκουν τους κοζάκους και τα λοιπά στρατεύματα του στρατηγού Κουτούζωφ· άλλες να βαδίσουν κατά της Πετρούπολης και από εκεί να ενωθούν με την στρατιά του στρατάρχη ΜακΝτόναλτ στη Ρίγα· τελικά όμως υπερίσχυσαν οι φωνές για την οπισθοχώρηση: η Μεγάλη Στρατιά είχε συρρικνωθεί, δεν υπήρχε επαρκής διοικητική μέριμνα για την τροφοδοσία του στρατού και ο χειμώνας πλησίαζε.¹³³ Αντιθέτως ο Φύρερ, ο οποίος από τα μέσα Δεκεμβρίου του 1941 είχε αναλάβει την αρχιστρατηγία της Βέρμαχτ, είχε δώσει ρητή εντολή στα γερμανικά στρατεύματα που βρίσκονταν πλησίον της Μόσχας να παραμείνουν στις θέσεις τους. Υποχωρήσεις επιτρέπονταν μόνο εκεί που μια στρατιά κινδύνευε θανάσιμα. Αν υποχωρούσε ο γερμανικός στρατός σε μια νέα γραμμή άμυνας, αυτό δε θα είχε κανένα νόημα καθώς δε θα είχε οχυρωθεί σωστά και έτσι θα αντιμετώπιζε τις ίδιες ακριβώς δυσκολίες που είχε στις προκεχωρημένες θέσεις που κατείχε. Η εντολή του Χίτλερ ήταν ξεκάθαρη προς τη Βέρμαχτ: να κρατήσει τις θέσεις της με κάθε κόστος.¹³⁴ Οι γερμανικές απώλειες κατά τη διάρκεια του χειμώνα 1941-42 ήταν μεγάλες, αλλά αυτές των Ρώσων μεγαλύτερες. Το μέτωπο που μάχονταν οι ομάδες στρατιών Κέντρο συμπύχθηκε τελικά, αλλά δεν υπέστη κάποια συντριπτική ήττα και σε γενικές γραμμές δεν έχασε το αξιόμαχό του. Από την άνοιξη του 1942 θα μπορούσε να συνεχίζει τις επιθετικές του ενέργειες.¹³⁵ Ο Χίτλερ δεν υποχώρησε όπως ο Ναπολέων. Ο Γερμανός ηγέτης δεν ακολούθησε το παράδειγμα του Ναπολέοντα όπως ανέφεραν οι Άγγλοι και ο Μολότωφ στην εκκίνηση του «Μπαρμπαρόσα».¹³⁶

¹³⁰ Halder, ό.π., σελ. 41-42

¹³¹ Caulaincourt, ό.π., σελ. 17

¹³² Bourrienne, ό.π., σελ. 1118

¹³³ General Rapp, σελ. 142-145

¹³⁴ Generalfeldmarschall von Bock, ό.π., σελ. 394-398

¹³⁵ Parker, ό.π., σελ. 154-155

¹³⁶ Goebbels, ό.π., 425

Μια ακόμη διαφορά στις εισβολές στη Ρωσία ήταν στην αξιοποίηση των συμμαχιών. Ο Χίτλερ από τον Σεπτέμβριο του 1940 είχε υπογράψει με την Ιαπωνία (από κοινού με την Ιταλία και άλλα κράτη – δορυφόρους) το Τριμερές Σύμφωνο που ήταν μια αμυντική στρατιωτική συμμαχία. Ήδη από το 1936 με την προσχώρηση στο σύμφωνο αντικομιντέρν, οι δύο δυνάμεις είχαν θέσει τα θεμέλια της αμοιβαίας κατανόησής τους. Ο Χίτλερ με την υπογραφή του συμφώνου μη επιθέσεως με την Σοβιετική Ένωση το 1939 σόκαρε το Τόκιο που ήταν βαθιά αντικομμουνιστικό και δημιούργησε καχυποψία στη милитарιστική Ιαπωνία. Η ταχεία γερμανική κατάκτηση της Γαλλίας και της Ολλανδίας δημιούργησε ανασφάλεια στην Ιαπωνία, καθώς οι δύο αυτές χώρες κατείχαν αποικίες στη Νοτιανατολική Ασία, στις οποίες οι Ιάπωνες είχαν συμφέροντα (Ινδοκίνα και Ινδονησία). Μολαταύτα ο Χίτλερ έδωσε λευκή επιταγή στους συμμάχους του Ιάπωνες, οι οποίοι σύντομα προχώρησαν σε κατάκτηση των περιοχών αυτών. Ο Φύρερ είχε την πεποίθηση ότι οι Ιάπωνες θα ασκούσαν πίεση σε Η.Π.Α., Βρετανία και Σοβιετική Ένωση και θα είχε στη διάθεσή του έναν αξιόπιστο σύμμαχο.¹³⁷ Αντίθετα όμως στην επιθυμία πολλών Γερμανών η Ιαπωνία δε βοήθησε τη σύμμαχό της στην υπόθεση της Ρωσίας. Στις 11 Δεκεμβρίου ο Φύρερ κήρυξε τον πόλεμο στις Η.Π.Α., αλλά η αυτοκρατορική Ιαπωνία δεν έκανε το ίδιο ενάντια στη Ρωσία. Τα σοβιετικά στρατεύματα στην Άπω Ανατολή αποδεσμεύτηκαν και μεταφέρθηκαν δυτικά να αντιμετωπίσουν τη γερμανική πολεμική μηχανή.¹³⁸ Αντιθέτως, ο Ναπολέων δεν είχε στην διάθεσή του έναν σύμμαχο που θα μπορούσε να προσβάλει τη Ρωσία από τα ανατολικά ή τουλάχιστον να ανακουφίσει τις στρατιές του. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω προσπάθησε να επιτύχει κάτι τέτοιο από βορρά και νότο (Σουηδία και Τουρκία), κάτι τέτοιο όμως κατέστη ανέφικτο. Ο Χίτλερ είχε τη δυνατότητα αυτή και ήταν κάτι που φοβόταν και ο ίδιος ο Στάλιν όταν υπέγραφε το Σύμφωνο Μολότοφ – Ρίμπεντροπ, τον κίνδυνο δηλαδή η Σοβιετική Ένωση να εμπλακεί σε ένα διμέτωπο αγώνα σε ανατολή και δύση.¹³⁹

Η ήττα – αποχώρηση του Ναπολέοντος από την Ρωσία δεν οδήγησε σε ολοκληρωτική καταστροφή της Γαλλίας. Ο Ναπολέων, έστω και με αναγκαστική επιστράτευση και σε καμία περίπτωση διατηρώντας την ίδια ποιότητα στο μαχητικό δυναμικό της Μεγάλης Στρατιάς, ανασυγκρότησε τον γαλλικό στρατό, κατήγαγε δύο νίκες στο Λούτσεν και το Μπάουτσεν έναντι ρωσοπρωσικών στρατευμάτων την άνοιξη του 1813. Την 19^η Οκτωβρίου 1813 όμως στη μάχη της Λειψίας ο Ναπολέων θα ηττηθεί πλήρως, αποχωρώντας από τη Γερμανία και δίνοντας μάχη ζωής και θανάτου

¹³⁷ Jeremy A. Yellen, « Into the Tiger's Den: Japan and the Tripartite Pact, 1940», *Journal of Contemporary History*, τεύχος 51, Η.Π.Α. 2015, σελ. 555-576

¹³⁸ Guderian, ό.π., σελ. 259-260

¹³⁹ Zhukov, ό.π., σελ. 224-225

εντός της γαλλικής επικράτειας έως την 6^η Απριλίου 1814, όταν και θα υπογράψει την παραίτησή του από το γαλλικό στέμμα. Ουσιαστικά οι Ρώσοι και οι σύμμαχοί της είχαν κηρύξει πόλεμο στο ίδιο το πρόσωπο του Ναπολέοντος και όχι στο έθνος της Γαλλίας καθ' αυτό, ενώ με την παραίτησή του επανήλθε στον γαλλικό θρόνο η δυναστεία των Βουρβόνων. Η Γαλλία συνέχισε την ύπαρξή της από εκεί που σταμάτησε, με τα σύνορα που είχε πριν τον Ναπολέοντα και στον θρόνο της τον Λουδοβίκο ΙΗ΄.¹⁴⁰

Αντιθέτως, η Γερμανία υπέστη συντριπτική ήττα. Οι δυνάμεις της Βέρμαχτ αποχωρούσαν από το 1943 ολοένα και περισσότερο από τις προωθημένες θέσεις τους στην Σοβιετική Ένωση, ενώ στα τέλη Απριλίου 1945 οι Σοβιετικοί είχαν περικυκλώσει την γερμανική πρωτεύουσα. Την 8^η Μαΐου 1945 η γερμανική κυβέρνηση παραδίδεται επισήμως, άνευ όρων, στον Στρατάρχη Ζούκοφ της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ οι υψηλά ιστάμενοι του ναζιστικού καθεστώτος θα συλληφθούν, θα φυλακισθούν, θα δικαστούν και εν τέλει πολλοί απ' αυτούς θα εκτελεστούν στη Νυρεμβέργη την 13^η Οκτωβρίου 1946.¹⁴¹ Η Γερμανία θα διαιρεθεί σε ζώνες κατοχής και θα διοικείται από τις τέσσερις νικήτριες δυνάμεις (Σοβιετική Ένωση, Η.Π.Α., Αγγλία και Γαλλία) από μία Διασυμμαχική Επιτροπή Ελέγχου, ενώ η ναζιστική ιδεολογία κονιορτοποιήθηκε, δίνοντας τη θέση της σε δύο αντίπαλα ιδεολογικά στρατόπεδα, μετατρέποντας το άλλοτε κραταιό Ράιχ σε πεδίο αντιπαράθεσης στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου.¹⁴²

¹⁴⁰ Σγουρός, ό.π., σελ. 243-286

¹⁴¹ Field-Marshal Keitel, ό.π., σελ. 196-234

¹⁴² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005, σελ. 86-89

Συμπεράσματα

Οι δύο μαζικές εισβολές που συντελέστηκαν στη νεότερη και σύγχρονη Ρωσία είχαν αρκετές ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους. Διαφορετικές ήταν άλλωστε και οι χρονικές περίοδοι που έλαβαν χώρα, καθώς στον ένα αιώνα περίπου που μεσολάβησε οι στρατιωτικές τεχνικές άλλαξαν άρδην. Πλέον τη θέση του ιππικού είχαν πάρει οι μηχανοκίνητοι σχηματισμοί και ιδίως τα άρματα μάχης, καθώς επίσης και η πολεμική αεροπορία, δύο παράγοντες που έπαιξαν καθοριστικότερο ρόλο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Υπάρχουν αρκετές απόψεις που συμφωνούν ότι η εισβολή στη Ρωσία, τόσο από τον Ναπολέοντα όσο και από τον Χίτλερ, έλαβαν χώρα καθώς και οι δύο δεν μπορούσαν να τιθασεύσουν την Αγγλία στις επιθυμίες τους. Αμφότεροι οι ηγέτες είχαν υπερβολική σιγουριά τόσο για τις δυνάμεις τους, όσο και για τις κινήσεις των αντιπάλων τους. Ο Ναπολέων κατέλαβε την Μόσχα και περίμενε καρτερικά τον τσάρο να ζητήσει απεγνωσμένα ειρήνη, ο δε Χίτλερ περίμενε τους Άγγλους να κάνουν το ίδιο μετά την πανωλεθρία τους στην Γαλλία και όταν δεν το έπραξαν στράφηκε κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Αμφότεροι απέτυχαν να κατορθώσουν τους αντικειμενικούς στόχους εντός της ρωσικής επικράτειας, αμφότεροι απέτυχαν να καταλάβουν τις πρωτεύουσες της Ρωσίας (Αγία Πετρούπολη το 1812, Μόσχα το 1941) και παρασύρθηκαν ολόένα και πιο βαθιά στη ρωσική στέπα, σε μια προσπάθειά τους να πετύχουν αποφασιστική νίκη, διαπράττοντας μοιραία λάθη και μην έχοντας την διορατικότητα να προβλέψουν τις κινήσεις και τη θέληση των Ρώσων για αντίσταση και μην μπορώντας να προσαρμόσουν τα σχέδια τους βάσει των κινήσεων του αντιπάλου.¹⁴³

Οι δύο αυτές εκστρατείες αποδεικνύουν το δύσκολο εγχείρημα κατάληψης μιας χώρας τόσο αχανούς όπως της Ρωσίας. Η ρωσική επικράτεια τότε άρχιζε από τη σημερινή Πολωνία και έφτανε μέχρι την Άπω Ανατολή, καλύπτοντας μια τεράστια έκταση σε Ευρώπη και Ασία. Ήταν και είναι η μεγαλύτερη σε έκταση χώρα του κόσμου και το γεγονός ότι βρίσκεται στο βόρειο ημισφαίριο, καθιστά ακόμη πιο δύσκολη την ολοκληρωτική κατάληψή της: η έκταση και το ψύχος που επικρατεί κατά τους χειμερινούς μήνες αποτελούν δύο παράγοντες απαγορευτικούς για κάθε επίδοξο κατακτητή. Για τον λόγο αυτό τόσο ο Ναπολέων όσο και ο Χίτλερ εκκίνησαν τις εισβολές τους τον μήνα Ιούνιο. Όμως υπερεκτίμησαν τις δυνατότητές τους, υποτίμησαν το αξιόμαχο των Ρώσων και δεν υπολόγισαν ούτε την έκταση της χώρας (που επιπλέον ήταν πενιχρή σε πόρους και υποδομές), αλλά ούτε και τις ακραίες υπό το μηδέν θερμοκρασίες.

¹⁴³ «NAPOLEON AND HITLER», *Western Morning News*, Ντέβον 26 Οκτωβρίου 1942, σελ. 2
[53]

Όπως αποδείχτηκε λοιπόν η Ρωσία δεν είναι μια χώρα που μπορεί να καταληφθεί με ωμή βία, ούτε και σε σύντομο χρονικό διάστημα. Μολονότι κατά το 1812 και 1941 ήταν μια χώρα που αντιμετώπιζε οικονομικά, στρατιωτικά και κοινωνικά προβλήματα, εν τούτοις κατόρθωσε παρά τις αρχικές ήττες να συνέλθει, να εκδιώξει τον εισβολέα από το έδαφός της και εν τέλει να πετύχει συντριπτική νίκη σε βάρος Γάλλων και Γερμανών, οι οποίοι αμφότεροι διέθεταν υπεροχή, αν όχι σε ποσότητα σίγουρα σε ποιότητα έμψυχου και άψυχου δυναμικού. Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό το επίνειο της παγκόσμιας κυριαρχίας για τους δύο ιστορικούς ηγέτες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα αποτέλεσε η Ρωσία. Η αποτυχία κατάληψής της οδήγησε στον εκμηδενισμό τους.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία:

Emil Ludwig, *Ναπολέον*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1995

Σγουρός Παναγιώτης, *Ναπολέον Α΄ ο Μέγας, Ο μεγαλύτερος των μεγάλων*, Βιβλιοπανόραμα, Αθήνα 2009

Berstein Serge & Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης, τόμ. 1, Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, 5ος-18ος αι.*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997

Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία Τόμος Α*, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 2009

Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001

Stuart T. Miller, *Νεότερη & Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Gutenberg, Αθήνα 2018

Ευγένιος Ταρλέ, *Ναπολέον*, Υμηττός, Αθήνα 1954

Adam Zamoyski, *1812 Napoleon's Fatal March on Moscow*, Harpercollins Pub Ltd., Λονδίνο 2004

Dominic Lieven, *Russia against Napoleon The Battle for Europe, 1807 to 1814*, Penguin, Λονδίνο 2009

Digby Smith, *Napoleon Against Russia A Concise History of 1812*, Pen & Sword Books Limited, Γιορκσάιρ 2004

Γιάννα Κατσόβσκα Μαλιγκούδη, *Η αυτοκρατορική Ρωσία (1613-1917)*, Gutenberg, Αθήνα 2008

Jean Elleinstein, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977

Antony Beevor, *Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Γκοβόστη, Αθήνα 2012

Alastair Parker, *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Θύραθεν, Αθήνα 2004

Berstein Serge & Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης, τόμ. 3, Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997

Alexander Bevin, *Τα κρίσιμα λάθη του Χίτλερ*, Γκοβόστη, Αθήνα 2022

Jonathan Dimbleby, *Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα – Πως ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο*, Ψυχογιός, Αθήνα 2023

Raymond Cartier, *Ιστορία Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου Τόμος Πρώτος*, Πάπυρος, Αθήνα 1995

Irving David, *Ο πόλεμος του Χίτλερ*, Γκοβόστη, Αθήνα 2003

Jerzy W. Borejsza, *A ridiculous hundred million Slavs: Concerning Adolf Hitler's world-view*, Polskiej Akademii Nauk, Βαρσοβία 2017

Ραημόν Καρτιέ, Ούνιστον Τσώρτσιλ, Ντε Γκωλ, *Εικονογραφημένη Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, Ζουμπουλάκη, Αθήνα 1970

Marie – Pierre Ray, *Alexander I, The tsar who defeated Napoleon*, Northern Illinois University Press, Ιλλινόις 2012

C. Joyneville, *Life and Times of Alexander I., Emperor of all the Russias*, Tinsley Brothers, Λονδίνο 1875

Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2004

Σαράντος Καργάκος, *2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος*, Περί Τεχνών, Αθήνα 2017

Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία*, Τόμος Β, Σιδέρης, Αθήνα 1997

Charles Messenger, *The Last Prussian: A Biography of Field Marshal Gerd von Rundstedt*, Pen and Sword Military, Ηνωμένο Βασίλειο 2012

Jerzy W. Borejsza, *A ridiculous hundred million Slavs: Concerning Adolf Hitler's world-view*, Polskiej Akademii Nauk, Βαρσοβία 2017

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005

Απομνημονεύματα – ημερολόγια:

Louis Antoine Fauvelet de Bourrienne, *Memoirs of Napoleon Bonaparte*, Charles Scribners Sons, Νέα Υόρκη 1981

General Count de Segur, *Napoleon's Expedition to Russia: The Memoirs of General de Segur*, Carroll & Graf, Νέα Υόρκη 2003

Armand Augustin Louis de Caulaincourt, *With Napoleon in Russia: The Memoirs of General de Caulaincourt*, William Morrow and Company, Νέα Υόρκη 1935

Heinz Guderian, *Panzer leader*, Da Capo Press, Νέα Υόρκη 1996

Αδόλφος Χίτλερ, *Ο Αγών Μου*, Κάκτος, Αθήνα 2006

Franz Halder, *War Journal*, Office of Chief of Counsel for War Crimes, Office of Military Government for Germany (OMGUS) 1948

Field Marshal Erich von Manstein, *Lost Victories*, Quarto Publishing, Η.Π.Α. 2004

General Rapp, *Memoirs of General Count Rapp, First Aide-de-camp to Napoleon*, H. Colburn & Co. London, Λονδίνο 1828

G.K. Zhukov, *The memoirs of Marshal Zhukov*, Jonathan Cape LTD, Λονδίνο 1971

Generalfeldmarschall Fedor von Bock, *The War Diary 1939-1945*, Schiffer Military History, Πενσυλβάνια 1997

Field-Marshal Wilhelm Keitel, *The Memoirs of Field-Marshal Keitel*, Stein and Day/Publishers, Η.Π.Α. 1966

Joseph Goebbels, *The Goebbels Diaries 1939-1941*, G.P. Putnam's Sons, Νέα Υόρκη 1983

Τύπος (από εγχώριο ηλεκτρονικό τύπο και το αρχείο του <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>):

«French Papers», *The Sun*, Λονδίνο 3 Οκτωβρίου 1812

«Charms and Spells», *The Morning Post*, Λονδίνο 1 Ιανουαρίου 1813

«Germany and Russia sign -10- Year Pact», *Daily News*, Λονδίνο 24 Αυγούστου 1939

«Whispers and Echoes War», *Newquay Express and Cornwall County Chronicle*, Κορνγουόλ 29 Μαΐου 1941

«Is it a bluff?», *Civil & Military Gazette (Lahore)*, Λαχώρα 22 Ιουνίου 1941

«Everything», *Daily Record*, Σκωτία 7 Οκτωβρίου 1941

tanea.gr, «Ο Γερμανός «Τζέιμς Μποντ» που έσωσε την ΕΣΣΔ από τη καταστροφή το '41», 22-9-2024, {<https://www.tanea.gr/2024/09/22/world/o-germanos-tzeims-mpont-pou-esose-tin-essd-apo-ti-katastrofi-to-41/>, ημερομηνία πρόσβασης: 6-12-2024}

«Hitler's Lunacy», *Newcastle Journal*, Αγγλία 5 Ιανουαρίου 1942

«War Aim», *Newcastle Journal*, Νορθάμπερλαντ 27 Οκτωβρίου 1941

«NAPOLEON AND HITLER», *Western Morning News*, Ντέβον 26 Οκτωβρίου 1942

tanea.gr, «Ο Γερμανός «Τζέιμς Μποντ» που έσωσε την ΕΣΣΔ από τη καταστροφή το '41», 22-9-2024, {<https://www.tanea.gr/2024/09/22/world/o-germanos-tzeims-mpont-pou-esose-tin-essd-apo-ti-katastrofi-to-41/>, ημερομηνία πρόσβασης: 6-12-2024}

Άρθρα από επιστημονικά περιοδικά:

William M. Sloane, « The Continental System of Napoleon», *Political Science Quarterly*, τεύχος 13, Νέα Υόρκη 1898

Max Hantke and Mark Spoerer, « The imposed gift of Versailles: the fiscal effects of restricting the size of Germany's armed forces, 1924–9», *Economic History Review*, Ηνωμένο Βασίλειο 2010

Leaman, J., «The Treaty of Non-Aggression between Germany and the USSR, August 1939–Old Myths, New Myths, and Reinterpretations», *German History*, Τεύχος 12, Οξφόρδη Απρίλιος 1994

Michael Jabara Carley, «Allied Intervention and the Russian Civil War, 1917–1922», *The International History Review*, τεύχος 11, Η.Π.Α. 1989

Thomas Wieland, «Autarky and Lebensraum. The political agenda of academic plant breeding in Nazi Germany», *Journal of History of Science and Technology*, τεύχος 3, Λισαβόνα 2009

Rémi Monaque & R. Channon RN, « TRAFALGAR 1805: STRATEGY, TACTICS AND RESULTS», *The Mariner's Mirror*, τεύχος 91, Αγγλία 2005

Jeremy A. Yellen, « Into the Tiger's Den: Japan and the Tripartite Pact, 1940», *Journal of Contemporary History*, τεύχος 51, Η.Π.Α. 2015

